

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra české literatury

POEZIE VLADIMÍRA HOLANA JAKO ČTENÁŘSKÝ
ZÁŽITEK
/VLADIMÍR HOLAN'S POETRY AS EXPERIENCE OF
READING/

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Josef Peterka, CSc.

Autorka bakalářské práce: Jaroslava Fridrichová

Fibichova 492, Hostivice, 25301

Specializace v pedagogice,

obor český jazyk -základy společenských věd

prezenční typ studia

Rok dokončení: 2012

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

V Praze
dne 8.4.2012

.....
Jaroslava Fridrichová

Na tomto místě bych chtěla velmi poděkovat panu doktoru Josefu Peterkovi za nadstandardní péči, kterou mé práci věnoval.

1. Úvod	- 1 -
2. Čtenářský zážitek	- 4 -
2.1. Literární zážitek jako forma estetického zážitku	- 4 -
2.2. Čtení pro zážitek	- 6 -
2.3. Četba a čtenář poezie	- 7 -
3. Poezie Vladimíra Holana	- 9 -
3.1. Obecné esteticky valentní kvality Holanova díla	- 9 -
3.2. Modelový čtenář Holanovy poezie	- 11 -
3.3. Hledisko srozumitelnosti	- 12 -
4. Já – čtenář Holanovy poezie	- 15 -
4.1. Vymezení vlastního čtenářského typu/vkusu	- 15 -
4.2. Seznámení s (Holanovou) poezií	- 16 -
4.3. Moje preference esteticky valentních kvalit Holanovy poezie	- 19 -
5. Holanova poezie jako můj čtenářský zážitek	- 23 -
5.1. Konkretizace - vybrané ukázky	- 23 -
5.2. Z hlediska dichotomií	- 28 -
5.2.1. První zběžné vs. postupné poučenější čtení	- 28 -
5.2.2. Snazší vs. obtížnější	- 31 -
5.2.3. Atraktivita vs. odpudivost	- 35 -
5.2.4. Myšlenková blízkost vs. nepřijatelnost	- 41 -
5.2.5. Inspirativnost vs. neinspirativnost	- 45 -
6. Závěr	- 50 -
<i>Seznam literatury</i>	- 54 -
<i>Resumé / Summary</i>	- 56 -
<i>Klíčová slova / Key words</i>	- 57 -

1. Úvod

Hlavním cílem bakalářské práce není prohloubení výkladu Holanova básnického díla, ale racionálně strukturovaná reflexe individuálního příběhu jeho recepce na základě autentické čtenářské zkušenosti, což by mohlo přispět i ke konkrétnějšímu, analytičtějšímu poznání problematiky čtenářství současné generace i čtenářství vůbec. Tomuto cíli bude podřízeno také vnitřní členění na (úvodní) část teoretickou, kde se budu zabývat problematikou zážitkové četby a poezií Vladimíra Holana z pohledu odborné čtenářské obce, a (obsáhlejší) část „praktickou“, v níž svou pozornost přesunu k vlastní čtenářské osobnosti, již budu konfrontovat s modelovým čtenářem Holanovy poezie. V této části také zhodnotím dosavadní průběh a vývoj mého čtenářství ve vztahu k Holanovi, abych v konečné fázi popsala autentický zážitek z četby jeho básní a zřetelně zaujala postoj ke konkrétním dílům a jeho tvorbě vůbec.

V kapitole Čtenářský zážitek (2) chci sledovat tento fenomén od obecného vymezení pojmu v oblasti literární vědy k jeho působení v literární praxi ve vztahu k tématu bakalářské práce. V první podkapitole Literární zážitek jako forma estetického zážitku (2.1) budu vycházet z (v této oblasti dosud nepřekonaného) díla polského fenomenologa, estetiky a literárního teoretika Romana Ingardena. Pokusím se zodpovědět otázky *co je čtenářský zážitek, jaký je jeho vztah k zážitku estetickému*, popíši stručně jeho průběh a jednotlivé fáze. Vedlejším produktem má být osvojení si literárněvědné či estetické terminologie, s níž budu pracovat po zbytek práce. Podkapitola Čtení pro zážitek (2.2) by měla již spojit teorii s praxí, ovšem stále na obecné úrovni. Zaměřím se na otázky *čím se vyznačuje zážitková četba, co čtenáři nabízí a co naopak předpokládá*. Nejnovější výzkum čtenářství J. Trávníčka (z r. 2007) ukáže, jak si stojí čtení pro zážitek v konkurenci ostatní četby v České republice. Tuto kapitolu uzavře krátká esej na téma Četba a čtenář poezie (2.3.), jejíž teoretickou oporou budou citace a závěry A. Hamana, který v osmdesátých letech uskutečnil průzkum čtenářství, v němž se (na rozdíl od J. Trávníčka) blíže zaměřil právě na četbu poezie a charakteristiku jejího recipienta.

Poezii Vladimíra Holana (3) budu nazírat z hlediska čtenářů -badatelů. V podkapitole Obecné esteticky valentní kvality Holanova díla (3.1) představím vybrané kvality, které na Holanově tvorbě oceňují teoretikové z různých oborů i epoch. Chci tím jednak poukázat na rozmanitost, promyšlenost a náročnost Holanovy tvorby, jednak mi tato podkapitola poslouží jako konfrontační východisko pro mé vlastní úvahy a hodnocení. V následující podkapitole se pak pokusím načrtnout modelového

čtenáře Holanovy poezie (3.2). Hledisko srozumitelnosti (3.3) si bude všímat čtenáři-odborníky, ale i čtenáři laiky nejskloňovanějšího aspektu v souvislosti s četbou Holanových básní, a ukáže, kterak se s tím různí čtenáři mohou různě vypořádávat.

Od čtvrté kapitoly budu svoji pozornost upínat k vlastní čtenářské osobnosti a mému vztahu k Holanově poezii. Nejprve bude potřeba přiblížit svoji čtenářskou orientaci a vymezit vlastní čtenářský typ/vkus (4.1) a následně jej porovnat s modelovým čtenářem vykresleným v teoretické části této práce. Seznámení s Holanovou poezií (4.2) pojmu jako čtenářskou biografii akcentující můj vztah k básníkovi a jeho tvorbě. V podkapitole Moje preference esteticky valentních kvalit Holanovy poezie (4.3.) chci již zřetelně pojmenovat, co konkrétně mě na této poetice přitahuje, co z „nabídky“ odborníků oslovuje také mě, proč čtu právě Holanovy básně.

Pátá kapitola pak bude představovat stěžejní část mé práce, měla by být co nejkonkrétnější, nejosobitější, velmi subjektivní, ale zároveň racionálně strukturovaná. Zde se budu opírat již vesměs o vlastní čtenářskou zkušenost a citace z Holanových básní. Nejprve podrobím rozboru a subjektivnímu hodnocení konkrétní vybrané básně, které se pokusím co nejpečlivěji interpretovat, poté zaměřím napříč celým Holanovým dílem, které budu postupně subjektivně nazírat skrze vytčené dichotomie.

Na první z nich (První zběžné vs. postupné poučenější čtení, 5.2.1) budu sledovat vývoj recepce a vlastního čtenářství ve vztahu k Holanově poezii, kterak jej ovlivnily (a ovlivňují) různé faktory z osobního i literárního života. Konkrétní proměnu zachytím na první čtené sbírce, která prošla všemi „stupni poznání.“ Podkapitolu Snazší vs. obtížnější (5.2.2) budu strukturovat na základě vymezení jednotlivých úrovní obtížnosti při četbě Holanových básní tak, jak je vnímám já, dále chci vyjádřit své stanovisko v otázce (ne)srozumitelnosti, k níž se v teoretické části „vyjadřovali“ čtenáři-badatelé, a nakonec se chci zamyslet, jestli – a za jakých podmínek – je pro mne překonávání takových obtíží pozitivní či negativní. Kapitola Atraktivita vs. odpudivost (5.2.3) by měla podat ucelený obraz o tom, které z mnoha básnickových „podob“ je pro mě osobně atraktivnější a proč, a která mě naopak odrazuje. Dále zde chci určit pořadí stěžejních sbírek v pomyslném žebříčku oblíbenosti a zdůvodnit své rozhodnutí.

Zásadní dichotomií bude Myšlenková blízkost vs. nepřijatelnost (5.2.4), neboť reflexivita je klíčovou polohou básnickovy tvorby. V této podkapitole budu konfrontovat básnickovy myšlenky, postoje a názory s mými, a to zejména v kontextu doby. Pokusím se zodpovědět otázky *která globální témata vnímám v Holanových meditacích jako klíčová či nejvíce palčivá, do jaké míry můžu porozumět básnickovu vidění světa, nakolik se mi zdají jeho myšlenky nadčasové, s čím souhlasím a co nemohu přijmout.*

Celou práci by měla zakončit poněkud odlehčená, poetická podkapitola Inspirativnost vs. neinspirativnost (5.2.5). Jejím cílem není

zpochybnit potenciál Holanova tvůrčího odkazu, nýbrž zaznamenat individuální reakci na básnickovu tvorbu, zdali a jakým způsobem podnítila konkrétního čtenáře k dalším aktivitám nad rámec běžného působení literárního díla. Samotný závěr bude mít podobu smyšleného dialogu básníka a čtenářky, která jej vyvolá z jeho „záhrobní nesmrtelnosti“, aby jej přiměla vyjádřit se k dnešní době nebo komentovat názory dnešního mladého člověka, ale také aby definitivně vyjádřila své postoje a motivace.

2. Čtenářský zážitek

2.1. Literární zážitek jako forma estetického zážitku

Často čítáme či slýcháme o literárním zážitku. Obvykle toto slovní spojení doprovází přídavná jména jako *kvalitní, úžasný, nezapomenutelný, celostní, napínavý, výjimečný, živý, hluboký*... Ovšem pokud hledáme odpověď na otázku, co to vlastně literární zážitek je, musíme postupovat spíše intuitivně; odborná literatura, obzvláště pak ta současná, k tomuto slovnímu spojení mlčí. Čím to je? Je možné, že by se tím literární věda nezaobírala? Rozuzlení je prosté. Pojem literární zážitek (zejména v odborných kruzích) nadobro splynul s pojmem *estetický zážitek* (sice existují i mimoestetické prožitky literárního konzumenta, ty však obvykle nejsou v popředí zájmu literárních vědců). Ponechám jiným vědám rozlišování pojmů *zážitek* a *prožitek*; jednak jej vesměs nerozlišují - jak se ukáže dále - ani literární vědci, jednak se tyto pojmy do určité míry prolínají. Mě ovšem bude zajímat, jaký je vztah či poměr mezi zážitkem literárním a estetickým.

Roman Ingarden se v názvu jedné z kapitol své publikace *O Poznávání literárního díla (O poznawaniu dzieła literackiego, 1937, česky 1967 v překladu Hany Jechové)*¹ táže: Je možno považovat literární prožitky za prožitky estetické? V době, kdy publikace vznikala, totiž ještě zdaleka nebylo rozhodnuto. Ingarden se vymezoval například vůči svému současníkovi Wladislawu Tatarkiewiczzi. Tatarkiewicz rozlišoval postoj estetický, poetický a literární. Své stanovisko obhajoval takto: „*V poezii nám je totiž bezprostředně dáno pouze slovo, a proto se také estetická koncentrace může soustředit pouze na slově - slovo je však spíše prostředníkem a znakem, který má vsugerovat a v myšlenkách evokovat věci, které nejsou přítomné.* (...) Literární prožitek je „*nepřímým obhlížením věcí a obcováním s nimi v protikladu k obcování přímému, jaké se uplatňuje při estetickém postoji stricto sensu*“²

Ingarden ovšem namítal, že „*v estetickém prožitku vystupujeme vždy vně reálných, smysly takovým nebo jiným způsobem vnímaných předmětů. Je nutno pouze připustit, že v estetickém obcování se zrakově nebo sluchově vnímaným uměleckým dílem je podíl percepčního činitele při estetickém prožitku poměrně mnohem silnější a důraznější než při estetickém prožívání literárního díla.*“³ Dnes již můžeme konstatovat, že Ingardenův

1 Ingarden, R.: *O poznávání literárního díla*. Praha, 1967

2 Tatarkiewicz, W.: *Soustředění a snění - Skupienie i marzenie*, Marcholt 1935, s. 3

3 Ingarden, R.: *O poznávání literárního díla*. Praha, 1967, s. 170-171

přístup zvítězil, tedy že **literární zážitek je považován za jistou formou zážitku estetického, vztaženého k literatuře**. Nyní si můžeme položit stejnou otázku jako na začátku: Co je to estetický zážitek? Sám Ingarden jej popisuje jako „*složité proces, který má různé fáze a svůj charakteristický průběh*.“⁴

Na začátku vstupuje do procesu tzv. vstupní emoce (o té více v kap. První zběžné vs. postupné poučenější čtení), která ve čtenáři vyvolá změnu naladění a určitý pocit nenasycenosti. Následuje „*emocionální obcování s kvalitou a jistý druh prahnutí po tom, abychom tuto kvalitu měli pně pro sebe a tím znásobili rozkoš, kterou nám slibuje její bezprostřední vlastnictví a touha nasytit se touto kvalitou*“⁵ V další fázi se na tuto kvalitu, kterou vyvolala vstupní emoce, soustředíme (Ingarden mluví o *obcování s kvalitou*), což má ve čtenáři vyvolat novou vlnu emocí. Obvykle je nám dáno více takových kvalit, nikoli jen jedna, a kvality na sebe navzájem působí. Toto působení může vytvořit zcela novou kvalitu a vyvolat synergický efekt (např. kvality tónů se spojí a vzniká nová kvalita akordu). Podle Ingardena je důležité, aby tato nově vzniklá kvalita nepřekrývala ty kvality, z nichž vzešla. Pouze tak je možné završit proces utváření estetického zážitku; takzvaným „*skloubením kvalit*“. Poslední fázi Ingarden nazývá „*postulátem další existence a fixace daného kvalitativního skloubení*“ (přesvědčením o hodnotě). „*Když staneme tváří v tvář takovému skloubení, zmocní se nás často jistý druh údivu: totiž údivu, že je něco takového (taková harmonie, takový kontrast, takový rytmus, taková melodická linie) je vůbec možné*.“⁶ Jinak řečeno jde o emocionální uznání hodnoty daného skloubení. To ovšem nastává pouze při kladném vyvrcholení estetického prožitku. Pokud nedojde ke kýženému „*skloubení kvalit*“, nastává negativní vyvrcholení, které vede až k odvržení, odsouzení, dožadujeme se zničení díla.

Během četby se čtenáře zmocní celá řada různých prožitků, kladných i záporných, které v danou chvíli pociťuje jako určující. Naplno prožíváme pouze tu část, kterou právě čteme, ostatní už nemáme tak živě před očima. „*Stálá změna a různé kombinace, spojené s tím, že se pokaždé ocitají v centru jiné prožitky, však také způsobuje, že LD nikdy nepostihujeme plně ve všech jeho vrstvách a komponentách, nýbrž vždy jen částečně, vždy pouze takřkajíc v perspektivním zkrácení*.“⁷ Proto by čtenář neměl provádět hodnocení (kladné ani záporné) na základě momentálního prožitku, nýbrž až po přečtení, kdy jednotlivé prožitky splynou v jakýsi výsledný zážitek. „*Tak vzniká při vnímání a hodnocení díla celkový estetický zážitek, který se*

---

4 Tamtéž, s. 140

5 Tamtéž, s. 150

6 Ingarden, R.: O poznávání literárního díla, Praha, 1967, s. 166

7 Ingarden, R.: Umělecké dílo literární. Praha: Odeon, 1989, s. 331

vnímateli jeví jako celkový výsledný dojem , jež vyjadřuje na škále libosti vymezené polaritou „líbí-nelíbí.“⁸ O hodnocení ale blíže pohovořím až v dalších kapitolách, nyní mě bude zajímat, kterak literární, resp. estetický zážitek působí v „literární praxi“.

2.2. Čtení pro zážitek

Důvodů, proč čteme, existuje celá řada. Podle motivace rozlišuje Josef Peterka četbu pro informaci a pro zážitek: „*Zájem čtenáře je v takovém případě zaměřen k širším významovým souvislostem, text je vnímán nejen v rovině doslovné, ale zároveň jako výpověď o celku světa.*“⁹ Podle úrovně estetických potřeb, jež zážitková četba uspokojuje, dále rozlišuje četbu relaxační (oddechovou) a četbu stimulační. Mě bude zajímat četba stimulační, která se zaměřuje především na literaturu uměleckou, a tudíž také klade na čtenáře větší nároky: „*(...) předpokládá soustředěnější pozornost, trpělivost, směřuje k vnitřnímu probuzení, k rušení mentálních stereotypů, k jisté konfrontaci s absolutnem.*“¹⁰

V roce 2007 se v České republice uskutečnil celostátní výzkum čtenářství *Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke knize*. O rok později vyšla kniha „Čteme?“, ve které byly zveřejněny výsledky tohoto výzkumu. Autor knihy, Jiří Trávníček, rozlišuje čtení podle toho, zda se čtenář rozhoduje na základě individuální volby nebo pod kulturním nátlakem; spor kulturalistického determinismu a psychologizujícího individualismu tedy řeší metodologickým dialogem mezi oběma krajními přístupy. Individuální volbu dále dělí podle míry na menší („měl bych číst“) a větší („chci číst“). Do této úrovně spadá individuální zážitek, niternost, soukromý rituál, potěcha, v opozici k relaxaci, zájmům a koníčkům, sebevzdělávání, osobní plánovitosti atp., což v podstatě odpovídá Peterkově dělení na četbu stimulační a relaxační.

Trávníčkův výzkum ukázal, že „*Estetický zážitek jako svého druhu nejvyspělejší způsob čtení (vědomí, že knihy nás zasahují nejenom svým „co“, ale i svým „jak“)* očekává od knihy každý dvanáctý“¹¹ Málokoho překvapí, že četbu pro zážitek předstihlo čtení přinášející zábavu, napětí nebo informace. Tomu také odpovídá pomyslný žebříček preferencí literárních žánrů, kde klasickou beletrii předstihla současná oddechová beletrie literatury faktu.

---

8 Haman, A.: *Literatura z pohledu čtenářů*. Praha, 1991, s. 32

9 Peterka, J.: *Teorie literatury pro učitele*, Praha, 2007, s. 104

10 *tamtéž*

11 Trávníček, J. : *Čteme?*. Brno, 2008, s. 111

2.3. Četba a čtenář poezie

O tom, jak si u čtenářů stojí poezie, Trávníčkův průzkum bohužel mlčí. Máme k dispozici pouze výsledky terénních výzkumů uskutečňovaných v českých veřejných knihovnách a mezi českým čtenářským publikem v letech 1982-1988, které zprostředkoval veřejnosti Aleš Haman ve své publikaci *Literatura z pohledu čtenářů*.¹² Výsledky tohoto výzkumu už sice nejsou aktuální, ale můžeme uvažovat některá východiska, aplikovatelná i na dnešní dobu. V kapitole Čtenář poezie se Haman pokouší charakterizovat obecné rysy tohoto typu čtenáře. Vypovídá o něm jednak strukturní výstavba básnického díla jakožto čtenářova partnera v procesu literární komunikace, jednak sociologické a psychologické výzkumy, které zkoumají osobnostní předpoklady čtenářství poezie a to, jak básnické slovo působí na čtenářovu psychiku.

„ Z těchto výzkumů je například známo, že publikum básnické tvorby tvoří převážně lidé mladší, ve věku adolescence, s určitou úrovní vzdělání (středoškoláci a vysokoškoláci). (...) Na první pohled se zdá, že čtenáři poezie patří do vrstvy kultivovaných recipientů, že představují jakousi „elitu“ mezi čtenáři beletrie.“¹³ Sám Haman ovšem záhy upozorňuje, že toto „elitářství“ je spíše jakýmsi pozůstatkem tradičního privilegovaného postavení poezie vůči „mladší“ próze. Poukazuje také na skutečnost, že k poezii řadíme i populární písňové texty, které mohou, ale nemusí mít vysokou uměleckou hodnotu. Dospívá tedy k názoru, že „Poezie v dnešním významu je „pouze“ jedním z literárních druhů, její pojmový rozsah se zúžil v podstatě na esteticky funkční texty v řeči vázané.“¹⁴

Záleží také na druhu poezie, kterou čtenář preferuje. Do opozice staví Haman např. „prostou“ poezii ohlasovou a „složitou“ symbolistní, která předpokládá čtenáře kontemplativního, nepraktického, hloubavého, senzibilního. *„S rostoucí autentizací tematiky narůstají i nároky na vnímatelské estetické hodnocení a schopnost aktivně esteticky „rezonovat s dílem““¹⁵*

---

¹² Haman, A.: *Literatura z pohledu čtenářů*. Praha, 1991

¹³ Tamtéž, s. 82

¹⁴ Tamtéž, s. 261

¹⁵ Tamtéž, s. 91

O čtenáři také bude vypovídat volba mezi „praktičtější“ poezií epickou, která upoutává příběhem či jednáním postav, a lyrickou, která poskytuje prožitky „teoretické“, vázané na citové naladění lyrického hrdiny.

V případě čistě lyrických básní potom „*mizí veškerá minulé i budoucí perspektiva (...) čtenář musí odstranit veškerou vzdálenost mezi ním a lyrickým subjektem (...) mizí rozdíl mezi „nynějškem díla“ a „nynějškem četby“*, čtenář se musí odpoutat od vší minulosti i budoucnosti.“¹⁶

O tom, jak si stojí poezie dnes, se můžeme pouze dohadovat. Výsledky z let osmdesátých vyznívaly jednoznačně v neprospěch poezie. Příčiny poklesu zájmu o ni Haman spatřoval v celkovém poklesu zájmu o krásnou literaturu, v zástupné funkci písňové tvorby a nevýraznosti novodobých autorů. Avšak z různých aktivit, jako například festival Den poezie, z nárůstu nově vzniknuvších portálů, zveřejňujících amatérskou i klasickou básnickou tvorbu (např. Malý koutek poezie, zahrnující stovky básní od českých i zahraničních básníků), diskuzních fór a fanclubů sbližujících příznivce poezie můžeme usuzovat, že zájem o poezii neklesá, spíše naopak.

---

16 Ingarden, R.: *O poznávání literárního díla*, Praha, 1967, s.

3. Poezie Vladimíra Holana

3.1. Obecné esteticky valentní kvality Holanova díla

Jedním ze základních paradigmat Ingardenovy práce v oblasti literární vědy je idea *vícevrstevnosti* literárního díla. Pokud jde o hodnotné literární dílo, vykazuje podle Ingardena každá z vrstev „*specifické kvality estetických hodnot*.“¹⁷ Příkladem takovýchto esteticky valentních hodnot je znění slov, jazyková melodie, rozmanité rytmy, dekorativní kvality aspektů, rozmanitost větné stavby, osobité kvality předmětů a psychických stavů atp.

Jiné kvality bude vyhledávat čtenář prózy, jiné poskytne čtenáři poezie. V této kapitole se zaměřím na kvality, které zdůrazňují znalci a milovníci Vladimíra Holana v jeho poezii.

Budu li postupovat od vrstvy nejnižší, opřu se o postřehy M. Červenky v kapitole *Instrumentace hlásek v rámci zvukové vrstvy básnického díla*.¹⁸ Pozoruhodnou tezi rozvíjí Červenka například v souvislosti s konfigurací hlásek v titulu Terežka Planetová, který rezonuje v závěrečné strofě ve slovech nESmRTElnoST a NEPAmaTOVAL, které podle Červenky vystihují stěžejní kategorie této poemy – nesmrtelnost vs. zapomnění. „*Sotva můžeme pochybovat, že tyto korespondence se >>nějak<< potenciálně začleňují do básnické struktury poemy, nezávisle na tom, zda si je uvědomuje čtenář, ba dokonce sám autor*.“¹⁹ K popisu jevu, který podle Červenky rozsahem sdílených zvuků překračuje aliteraci, a přitom nevyvolává iluzi slovotvorných procesů, jako je tomu u paronomázie, a který nemá v naší terminologii speciální pojmenování, používá autor příklad z Holanova Oblouku: *sEŠIt a orsej brouŠEnÝ vliv čÍŠE*²⁰

To je jen malá ukázka toho, že Holan promýšlel své básně od „základního kamene“.

Další kvality Holanovy poezie se vážou na určitý způsob tvorby, resp. spříznění s určitou básnickou orientací. Řeč je o tzv. absolutní poezii, pro kterou je charakteristická nezávislost na pojmové a významové hodnotě slova, která klade důraz na „*sugestivní imaginaci a magii jazyka*“²¹ Slovo a jazyk nabírají v Holanově poezii nových rozměrů. Všímá si toho např. Jiří

---

17 Ingarden, R.: *O poznávání literárního díla*. Praha, 1967, s. 11

18 In Červenka, M. a kol.: *Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. století*, Torst, Praha, 2005

19 Tamtéž, s. 19

20 Tamtéž, s. 49

21 Peterka, J.: *Teorie literatury pro učitele*, Praha, 2007, s. 265

Brabec u lyrických sbírek z let třicátých: „*Holan má odpor k zmechanizovanému užívání slov, jímž se zastírají nejen odstíny, ale samotný smysl jevů, smysl lidského bytí. Rozhodl se: >>Budu křížit slova...<<*“²² Toto rozhodnutí tedy nebylo výsledkem jakési libovůle nebo samoúčelnosti; mělo sloužit k tomu, aby čtenář zmobilizoval svoji pozornost a v konečné fázi vnímal výraz nebo slovní spojení o to intenzivněji; v nových dimenzích: „*ve výjimečných případech, kdy je nám výraz cizí, nepřecházíme automaticky od postižení výrazu k rozumění jeho významu, ale i tehdy se projevuje přirozená tendence, aby k tomu došlo. Protože však chybí automatická znalost významu slova, dochází k charakteristickému zbrždění, nastává chvíle určité bezradnosti – a teprve potom vykonáváme akty kterými si „domýšlíme“ význam: hledáme jej a snažíme se jej nalézt. Obvykle pak – ale pouze v tomto případě – dochází k výraznějšímu, centrálnějšímu vjemu výrazu v jeho podvojně zrakové sluchové podobě*“²³

Přestože „křížení slov“ se stalo trvalou hodnotou Holanovy tvorby, zaznamenává Vladimír Křivánek v básnickové monografii, že „*(...) exkluzivita a stylizovanost jeho výrazu, ono hledání neobvyklého, jedinečného slova, postupně přechází v objev toho, že prosté všední slovo může odkrývat nebývalé a magické možnosti pro poezii, že právě každodennost je zázračná.*“²⁴

Holan však nebyl pouze „alchymikem slova“²⁵; objevoval netušené možnosti v celém jazykovém systému. Prostředkem jemu vlastním byly všejlaké deformace, které v jeho moci „*aktualizují významy větných vazeb, morfémů, slovních druhů, které se nečekaně objeví v jazykové „neregulérních“ pozicích*“²⁶ Pro Holanovu poezii je dále typické „*rozrušení syntaktické výstavby, předmětné užívání bezpředmětných sloves, absolutizace předložek.*“²⁷

Veškeré takové nakládání s jazykem, které někteří Holanovi současníci (J.Kunc, A. Novák, M. Macháček) označili za „jazykové násilnictví“, je pouze prostředkem, nikoli cílem Holanovy poezie. Její kvality neulpívají pouze na formě, ale také na obsahu sdělení. Poezii totiž Holan vnímal jako poslání: „*Poezie se podle Holana má stát tykadlem,*

---

22 Brabec, J. a kol.: *Jak číst poezii*. Praha: Československý spisovatel, 1969, s. 161

23 Ingarden, R.: *O poznávání literárního díla*. Praha, 1967, s. 19

24 Křivánek, V.: *Vladimír Holan básník*. Praha, 2010, s. 13

25 Označení pochází od J. Hory, in Blahynka, M. a kol.: *Čeští spisovatelé 20. století. Slovníková příručka*. Praha: Československý spisovatel, 1985

26 In Červenka, M. a kol.: *Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. století*, Torst, Praha, 2005, s.

27 Bílek, P.: *175 autorů. Čeští prozaici, básníci a literární kritici publikující v 70. letech v nakladatelství Československý spisovatel*. Praha: Československý spisovatel, 1982, s.

*nahmatávajícím či naznačujícím směr k oné >>pravé<< skutečnosti.*²⁸ Tento filosofický rozměr jeho díla podtrhuje již J. Kunc, seznámený do té doby pouze s Holanovou předválečnou tvorbou: „*Metafysicky zahleděný básník byl schopný vidět a sdělovat svět a věci tak, aby zůstaly tajemnými, aby čtenáře přitahovaly kouzlem svého zvuku.*“²⁹ nebo Jiří Brabec: „*Holan vidí svou dobu uprostřed staletí a svou zem uprostřed kontinentů*“ Přestože však u sbírek z třicátých let je Holanovým nejvlastnějším způsobem tvorby „*meditace nad vztahy abstraktní povahy*“³⁰, válečná zkušenost dokázala, že mu není lhostejný člověk se svými „*pozemskými*“ starostmi: „*Holanova poezie byla vždy poezií, která bránila ohroženého člověka, ohroženého vnějším nebo vnitřním tlakem (...)*“³¹

Za samostatnou hodnotu lze považovat básníkovu neúnavné cizelování, které prostupuje celou jeho tvorbou: „*Velikost Holanova spočívá také v tom, že při všem svém jazykovém experimentování, je básníkem přísného řádu a úzkostlivé přesnosti.*“³²

Tato kapitola byla jen malým vhledem do světa Holanovy tvorby očima odborníků a zároveň teoretickou oporou a jakýmsi odrazovým můstkem pro druhou – stěžejní část této práce, kde se budu již převážně sama pohybovat na tomto labyrintu, kterým je pro mě stále svět Holanovy poezie.

3.2. Modelový čtenář Holanovy poezie

Výše uvedené příklady jsou jen malou ukázkou toho, že Holanova poezie je nesmírně promyšlená, jazykově i myšlenkově bohatá, vnímavá a náročná. Proto klade na čtenáře velké nároky. „*Holanova poezie si žádá čtenáře, který se nepoddává pasivně básnickému textu, ale který s ním spolupracuje s maximálním soustředěním svých rozumových schopností*“³³ To potvrzuje také sám básník: „*Jsem-li temný, nesrozumitelný, náročný – toť také proto, že jsem nikdy nepodceňoval možného čtenáře...*“³⁴

---

28 Brabec, J. a kol.: *Jak číst poezii*. Praha: Československý spisovatel, 1969, s. 160

29 Kunc, J.: *Slovník soudobých českých spisovatelů*. Praha: Orbis, 1945, s. 252

30 Tamtéž, s.

31 Tamtéž, s. 167

32 Tamtéž, s. 169

33 Pavelka, J.: *Hledání místa v dějinách. Válka a česká poezie 20. století*. Praha, 1983, s. 55

34 MATYS, R.: <http://www.katyd.cz/index.php?cmd=page&type=11&article=4283>, Vladimír Holan: *Básník v temných časech* Příloha Perspektivy 49/2005

Na základě těchto poznatků lze načrtnout portrét **modelového čtenáře Holanovy poezie**. Básník nepochybně předpokládá recipienta přemýšlivého, spíše vyššího vzdělání, jehož přitahují jevy metafyzické povahy, a který je ochoten aktivně se podílet na utváření estetického zážitku. Dílo si žádá také nemalý kulturně-historický rozhled čtenáře, pokročilou zkušenost s poezií, obzvláště lyrickou, všeobecnou vnímavost, zejména pak v oblasti imaginace a jazyka.

Záhadný fenomén ženství („*Toto téma prostupuje Holanovu poezii jako celek, někdy je skryto za složitostí a antitetičností básníkovu vnímání světa, jindy je součástí širšího tématu milostného nebo reflexivního.*“³⁵), který u Holana osciluje mezi adorací a pohrdáním, prozrazuje autorovo očekávání, že čtenář jeho básní bude muž. Subjektivně zaměřená část této práce ukáže, k jakým diskrepancím může dojít mezi modelovým a konkrétním, empirickým čtenářem – tedy mnou.

3.3. Hledisko srozumitelnosti

Je Holanova poezie srozumitelná? V této kapitole nebudu hledat odpověď na tuto otázku, poněvadž univerzální odpověď neexistuje. Hledisko srozumitelnosti je jednak příliš subjektivní, jednak je nelze aplikovat na celé dílo. Přesto je v odborné literatuře (*ne*)srozumitelnost v souvislosti s Holanovou poezií překvapivě často skloňováno, sám básník ji připouští, a není bez zajímavosti, kterak jednotliví odborníci hodnotí Holanovu poezii z pohledu čtenáře. Některé poznatky mi navíc poslouží v kapitole Snazší vs. obtížnější při vlastním promýšlení tohoto (ne)žádoucího jevu u Holana.

Jak již naznačovala poznámka o „jazykovém násilnictví“ v předchozí kapitole, nejvíce se Holanova poezie vzpírala nejstarším autorům, kteří měli možnost se seznámit pouze s Holanovou ranou (silně abstraktní) lyrikou. Arne Novák věnuje Holanovi jen letmou zmínku: „*Odvaha myšlenkových i citových konstrukcí jest u osobivého individualisty, zabořeného do svého já, doprovázena stále ještě křečovitým zápasem o výraz, stupňovaný tu k nejasnosti, jindy k násilnostem.*“³⁶ Podobně reaguje na Holana J. Kunc: „*Mnohými je úsilí Holanovo spatřováno jako planá vegetace, jako studený proces slov. Proto také není tento originální alchymista tak populární nebo módní, že rozumářské formulace dovede odívat jen barokně tesaným veršem. (...) Snaha po básnické jedinečnosti výrazu ho vede k jazykovým deformacím a někdy až k nesrozumitelnosti, neboť Holan jako by*

---

35 Křivánek, V.: *Vladimír Holan básník*. Praha, 2010, s. 130

36 Novák, A.: *Přehledné dějiny literatury české*. Praha: Atlantis, 1995, s. 1394

chtěl vynalézt novou řeč pro svou výlučnou lyriku.“³⁷ J. Kunc měl na rozdíl od Nováka možnost zaznamenat jistý obrat Holanovy tvorby ke konkrétnu, který si žádaly události před válkou a během války, přesto je zde patrný odmítavý postoj k jakémukoli novátorskému počínání a z toho plynoucí oslabená vnímavost k některým kvalitám Holanovy poezie, které vykazovaly již sbírky předválečné. Kritice proto nemohly uniknout ani Holanovy pověstné neologizmy: „Slova žijí u Holana každé ve svém světě. Někdy básník novotváří tak pronikavě, že je nesrozumitelný nestravitelný.“³⁸ Kromě zacházení s jazykem kritizuje Kunc také básníkovu práci s imaginací: „Oblast básnické řeči uniká zatím místy lidské chápavosti, protože Holan až groteskně sdružuje různorodé představy.“³⁹ Vztah Holana a čtenáře komentuje také J. Brabec, ovšem tentokrát je Holan vnímán jako vyzyvatel: „Častěji než při čtení kteréhokoli jiného moderního díla zaslechneme nad básněmi Vladimíra Holana čtenářovo nemilosrdné opakování „Nerozumím“, ale zároveň slyšíme – opět neobvykle rozhodný, vášnivě rozhodný hlas básníkův - „Musím“.“⁴⁰

Zcela nový pohled na věc přináší M. Červenka v publikaci *Styl a význam*, který zároveň pojmenovává příčiny toho, co starší autoři nazývali „nesrozumitelností“: „Povězme hned na začátku, že potíž není v tom, čemu se obvykle říká „nesrozumitelnost“, přičemž se míní složité vyjadřování a z něho plynoucí nesnadné dešifrování jednotlivých vět a obrazů. Potíž je v nezměrném bohatství Holanova světa jako celku: v mnohonásobném zvrstvení významových rovin, ve fantastických responsích a návratech myšlenek a motivů(...)“⁴¹

Přestože Červenka měl na mysli zejména poezii epickou, myslím, že toto tvrzení lze vztáhnout bez potíží také na Holanovu lyrickou tvorbu. O bohatství básníkovy světa hovoří také K. Sýs: „Holanovo dílo je vskutku obrovité. A přece se čtenáři nijak nevzpírá.“⁴² Bylo by však chybné z těchto několika málo pohledů čtenářů – odborníků vyvozovat závěr, že srozumitelným shledávají Holana autoři, kteří poznali celé jeho dílo, a nesrozumitelným starší autoři, kteří hodnotili pouze ranou lyriku. To popírá např. Sýsova čtenářská zkušenost se sbírkami *Kamení, přicházíš...* (1937) a *Zahřmotí* (1940), ze které se vyznal v knize *Básník a spol.: „Znovu jsem četl Kamení, přicházíš..., Zahřmotí a žasl jsem, jak se tento básník mohl současníkům zdát nesrozumitelným, uzavřeným, >>odvráceným od paměti i*

---

37 Kunc, J.: *Slovník soudobých českých spisovatelů*. Praha: Orbis, 1945, s. 251

38 Tamtéž, s. 253

39 Tamtéž

40 Brabec, J. a kol.: *Jak číst poezii*. Praha: Československý spisovatel, 1969, s. 158

41 Červenka, M.: *Styl a význam*. Praha, 1991, s. 107

42 Sýs, K.: *Básník a spol.* Praha, 1981, s. 73

od pozorování<<, bytostí když ne nadpozemskou, tedy alespoň nepozemskou.“ (...) „Vždyť přece málokterá poezie je tak nabíjena a nabita konkrétnem, založena na zkušenosti, absolutním pozorování a neselhávajícím smyslu pro analogii a dialektickou souvislost mezi malými a velkými ději.“⁴³

K J. Kuncovi, A. Novákovi a dalším Holanovým současníkům jeho poezie nepromlouvala, protože – aniž by si to uvědomovali – byli přítomni zrodu nové kapitoly v české poezii, kterou Holan otevřel, a která s sebou nutně přinášela vlnu odporu a nepochopení, postavivši se tváří v tvář „zažitým schémátům“. V tomto ohledu se Holan přiblížil jednomu ze svých básnických vzorů – K. H. Máchovi. *Umělecká díla rozcházející se s platnými estetickými normami nebývají současníky přijímána jako projevy umělecké řeči. Pro mnohé vnímatele (a někdy i kritiky – srov. Přijetí Máchova Máje) zůstávají věcmi, které jim „nic neříkají“ Teprve s odstupem času, když se ozřejmí jejich životní i literární i kontextové začlenění a objasní se jejich historický smysl spočívající v proměně hodnotové hierarchie a s ní související obnově obraznosti i výtvarných možností literárního uměleckého sdělování, začne dílo „mluvit“.*⁴⁴

Avšak ani v této době, více než třicet let po básníkově smrti, kdy Holanovo dílo dozrálo v plné síle, kdy byly vydány i dříve konfiskované sbírky, kdy jeho básně plní školní čítanky, nelze tvrdit, že Holanovy básně „mluví“ ke každému. Vždy bude platit, že budou „mluvit“ k těm čtenářům, kteří se jeho poezii otevrou, třebaže všemu *neporozumí*.

---

43 Tamtéž, s. 73

44 Haman, A.: *Literatura z pohledu čtenářů*, Praha 1991. s. 45

4. Já – čtenář Holanovy poezie

4.1. Vymezení vlastního čtenářského typu/vkusu

Existuje řada modelů, které podle různých hledisek zařazují čtenáře do určitých „škatulek“ (Trávníček⁴⁵ uvádí např. motivační hledisko u britských sociologů Petera H. Manna a Jacqueline L. Burgyone – tři pásma čtení mezi póly práce a zábavy; model Stuarta Halla, zástupce tzv. Birminghamské školy – typologie mezi zakódováním a dekódováním; slovenského badatele Rudolfa Lesňáka, který čtenáře dělí podle funkce/účinku literatury, které čtenář preferuje/vyhledává ; dva typy čtenáře podle důvodu „kompenzace“ – sebeuvědomění vs. sebezapomnění). Tyto modely Trávníček zohlednil, avšak, byv si vědom nemožnosti použít jich pro svůj výzkum, vytvořil vlastní – „měřitelné“ kategorie skrze *„činnosti, které se se čtením nějak protínají, a že – jako důsledek – z těchto činností lze usuzovat i na podobu čtenářů a základní rysy čtení.“*⁴⁶ (např. hodnotové kritérium, zkoumající čtenářské návyky; postojové a motivační souvislosti četby; čas věnovaný knihám v konkurenci ostatních kratochvil; hledisko frekvence čtení na ose vymezené dvěma póly nečtenář – čtenář vášnivý atp.) Autor výzkumu si je totiž vědom toho, že čtenář jakožto *duševní uživatel knih*⁴⁷ je pro výzkum neuchopitelný.

Tato kapitola si ani nečiní nároky generalizovat, naopak, aplikace jakýchkoli obecných kritérií by byla na škodu. Proto se nyní pokusím stručně charakterizovat sebe jako recipienta „mimotabulkového“. Záměrně jsem nepoužila označení čtenář, protože mám nejraději poezii, a to jak psanou, tak zpívanou (o tom, jak písňová tvorba ovlivnila mé čtenářství, více pohovořím v další kapitole). V této kategorii pak momentálně vyhledávám nejvíce poezii reflexivní a meditativní. Co se týká prózy, převládá – pod prizmatem Trávníčkovy publikace – v současné době onen kulturní nátlak nad individuální volbou; tedy povinná četba. V umělecké próze vyhledávám spíše menší prozaické útvary (povídky, novely) a lyrizovanou prózu. Jen výjimečně mě osloví detektivka, historický román nebo venkovská próza, zcela se vyhýbám žánru science fiction. Souhrnně řečeno, beletrie na mě působí spíše prostřednictvím obrazů než děje, osloví mě spíše lyrický hrdina nežli vypravěč, orientuji se spíše ve vnitřním než ve vnějším světě.

---

45 Trávníček, J. : Čteme?. Brno, 2008

46 Trávníček, J. : Čteme?. Brno, 2008, s. 18

47 Tamtéž, s. 35

Porovnám-li sebe, jakožto konkrétního – empirického čtenáře s modelovým, jehož portrét jsem načrtla v kap. Holan a čtenář, dojdou k následujícímu závěru: **s modelovým čtenářem mám společné řekněme osobnostní předpoklady, jako například zájem o „nepraktické“ meditování, empatii, cit pro jazyk a slabost pro poezii.** S tím si mnohdy nad Holanovými básněmi vystačím, ovšem čas od času pochopitelně narážím na neznalost z nějaké oblasti, nedostatek vědomostí (viz kap. První zběžné vs. postupné poučenější čtení; kap. Snazší vs. obtížnější), chybí mi rovněž (naštěstí!) trýznivé zkušenosti - zejména ta válečná (kap. Myšlenková blízkost vs. nepřijatelnost), a občas to zajiskří, když se střetne mužský a ženský pohled na svět (kap. Atraktivita vs. odpudivost). K jistým diskrepancím dochází také v oblasti spirituální, neboť má náboženská vyhraněnost mi brání akceptovat některé básnickovy postoje. Jelikož však čtu Holana kvůli otázkám, nikoli kvůli odpovědím (kap. Moje preference esteticky valentních kvalit), a jelikož „*Odpovědi, které Holanovy básně dávají, jsou pro básníka i pro čtenáře otevřeným řešením*“⁴⁸, bývají pro mě takové třecí plochy častěji plodné a inspirující než odpudivé či frustrující, jak se ostatně ukáže v dalších kapitolách.

4.2. Seznámení s (Holanovou) poezií

Tuto kapitolu pojmu jako vlastní čtenářskou biografii. Metodu čtenářských biografií používá a obhájí také J. Trávníček, do pedagogické praxe ji uvádí např. Š. Klumparová: „*Podle Trávníčka se jedná o metodu kvalitativního výzkumu založenou na osobní výpovědi respondenta a zachycující delší časový úsek (jeho životní dráhu).*“⁴⁹ Vzhledem k povaze této práce i vlastním čtenářským preferencím, které jsem přiblížila v předchozí kapitole, bude má čtenářská biografie zaměřená na poezii, obzvláště pak na poezii Vladimíra Holana.

Pominu-li dětská říkadla, moje první „randes vous“ s poezií proběhlo skrze hudbu. Vděčím za to zejména Karlu Krylovi a Karlu Plíhalovi, jejichž poezii jsem doma poměrně často slýchávala.

Tenkrát jsem ovšem nevěděla, že existuje něco jako zpívaná poezie, a že může být hodnotná. Na prvním stupni základní školy jsem nabyla dojmu, že poezie rovná se rým, v básních nesmí chybět slova jako vůkol, háj, máj, laň, a že největší básníci píší o své vlasti. Pod vlivem čítankových básní jsem se pokusila poprvé napsat vlastní „báseň“, o níž jsem byla přesvědčená, že se

---

48 Blahynka, M. a kol: *Čeští spisovatelé 20. století. slovníková příručka. Československý spisovatel, Praha, 1985. s. 182*

49 Klumparová, Š. : *Studentské čtenářské biografie. Kritické listy – 43/2011, s. 24*

ji jednou budou děti učit nazpaměť jako já jsem se musela učit Rase, Seiferta nebo Sládka; jmenovala se Krása Čech a začínala nějak takto:

V krásné české zeleni,
jež obepíná kraj,
jsou srnky, laně, jeleni
a vůkol šumí háj.
(...)

I další pokusy měly jen kopírovat známé autory. V šesté třídě jsem se rozhodla stát se autorkou poezie pro děti:

Ráček

Přes potůček jako mráček,
chodil ráček Klepeťáček,
od soboty do pátku,
chodil pěkně pozpátku.
Jednoho dne dostal zlost:
„Už mám téhle chůze dost!
Od nynějška budu denně,
chodit pěkně obráceně.“
(...)

Naprostý zlom pro mě znamenala sedmá třída. S nastupující pubertou se dostavila revolta, která se pochopitelně projevila i v psaní a recepci poezie. Mnohem intenzivněji jsem začala vnímat Krylovy písně, začal se mi protivit přísný rým, optimismus, vlastenectví, spisovný jazyk, interpunkce. Poezii jsem hledala ve všedních věcech, atmosféra musela být ponurá. V několika směrech převratná byla báseň Ulice, která končila slokou:

Ulice sou plný zla
nemoc je to nemilá
tmavá, tmavá jako noc
jako naše hříchy

Byla to první báseň, kterou jsem dala někomu přečíst. Tím někým byl učitel českého jazyka. Doporučil mi básníky, o kterých jsem do té doby neslyšela - Hrabě, Prevért, Skácel a – Holan. Přestože Hrabě, Prevért i Skácel pro mě byli příjemným osvěžením a velkým objevem, Holan ve mně zanechal stopu nejhlubší.

První kontakt s literárním dílem popisuje R. Ingarden těmito slovy: *„Estetické stanovisko vůči literárnímu dílu můžeme zaujmout dvojím způsobem: buď >>přirozeně<<tím, že určitá kvalita čteného díla v nás vyvolá estetickou vstupní emoci, anebo >>uměle<<, totiž tím, že se čtenář sám předem naladí esteticky, např. na základě toho, že ho titul díla poučí, že*

to, co po něm následuje, je literárním dílem v užším slova smyslu, a že je proto třeba číst je ze stanoviska estetického.“⁵⁰ Nemůžu se rozhodnout, který z těchto faktorů na mě působil více ve chvíli, kdy jsem poprvé držela v ruce sbírku od V. Holana. Byla to sbírka Asklépiovi kohouta. O sbírce ani o básníkovi jsem nevěděla sice nic, ale fakt, že mi ji doporučil učitel, který věděl o mé slabosti pro poezii a znal mé vlastní literární pokusy, předznamenal, že půjde o něco výjimečného. Vzpomínám si však také na onu „vstupní emoci“, kterou ve mně vyvolaly konkrétní básně. Připadaly mi jako z jiného světa; zněly jaksi disharmonicky, což bylo pro mě do té doby nepředstavitelné, depresivní ladění většiny z nich zadupalo mé vlastní rádoby drsné literární pokusy pod zem.

Vlastně jsem až na výjimky básním nerozuměla, ale jako drogu jsem je musela „užívat“ každý večer a každý večer šlo o to, jestli se dostaví porozumění. Nedostavilo se, ale místo něj vždy přišel jakýsi pocit, u každé básně jiný, díky kterému stálo za to sbírku číst. Každý večer jsem si naložila porci maximálně dvou básní, jelikož se mi často stávalo, že mě Holan nutil každý řádek mockrát obracet a přijít mu na kloub. Většinou bez úspěchu, ale zas a zas s tím pocitem.

Se střední školou se můj literární život docela změnil – povinná četba, literární besedy v hodinách literatury, kde jsme si neformálně vyměňovali své dojmy z přečtených knih a „objevení“ veřejné knihovny. Co se nezměnilo, byl zájem o poezii, psanou i zpívanou, pouze se výrazně rozšířil můj obzor v této oblasti. V konkurenci dalších meditativních a reflexivních básníků (Halas, Zahradníček) Holan trochu ztrácel punc jedinečnosti, ale nikdy mě nepřestal udivovat, dráždit a nutit k zamyšlení, k novým interpretacím.

Když se blížila maturita a přijímací zkoušky na vysokou školu, začala jsem sledovat „praktické“ zájmy, můj sen stát se novinářkou živila četba deníků, týdeníků, měsíčníků, fejetonů, reportáží, sloupků atp. Poezie šla zcela do pozadí, byla „nepraktická“. Osud ale rozhodl a studuji český jazyk a literaturu. Vrátila jsem se ke své poezii a tedy i k Holanovi.

Podrobně zachytím svůj vztah k Holanovi skrze dichotomie v kapitole 4.2.5., můj pohled na Holanovu poezii se však v zásadě proměňoval s dostupností jeho děl, dostupností informací o jeho životě a literárně-historickém kontextu, mým věkem. Spoustu básní si dnes vykládám docela jinak než tehdy v sedmé třídě, ale dodnes mě při čtení některých jeho básní mrazí a nemůžu se zbavit pocitu, že Holan byl jedním z těch, kteří viděli dál než ostatní.

---

50 Ingarden, R.: *O poznávání literárního díla*. Praha, 1967, s. 172-173

4.3. Moje preference esteticky valentních kvalit Holanovy poezie

V této kapitole se zaměřím na zásadní otázku *proč čtu Holana*, tedy které z obecně uznávaných kvalit jeho poezie (kap. 4.1.1.) nejvíce oslovily právě mě, co mám na Holanovi ráda mimo tento „hlavní proud“, které estetické kvality vyhledávám trvale a které jen v určitém období. Svá tvrzení doložím vždy konkrétní ukázkou – slovem, sentencí nebo celou básní, které mě zaujaly.

V kapitole 4.2.1. jsem sama sebe charakterizovala jako náruživou čtenářku poezie, momentálně vyhledávající **kontemplační aspekt**. V tomto ohledu mi málokterý český básník poskytne tolik živné půdy pro mé úvahy o světě a o člověku a jeho pozemském „bytování“. Baví mě spolu s básníkem odhalovat skryté vztahy a jevy (*Není lhostejné, kde právě jsme./ Nebezpečně se k sobě blíží/ některé hvězdy.* (b. Není, Bolest); *Slovo jako strach ze smrti.../ A také to, že jednou budeme bezejmenní...* (b. Slovo, Asklépiovi kohouta); (...) *je to daleko... Nic víc.../ Je doba, nejsme to my!* (b. Doba, Asklépiovi kohouta) Takovými sentencemi (často majícími podobu maximy) je obzvláště pozdní bilancující lyrika přímo prosycena, takže jsem zatím ani zdaleka nevyčerpala všechny možnosti, které mi v tomto ohledu Holanovy básně nabízejí, stále nacházím nové podněty pro své skromné laické meditování. Ačkoli zdaleka ne vždy se mohu s básnickovými výroky ztotožnit (viz kap. Myšlenková blízkost vs. nepřijatelnost), myšlenkové bohatství této poezie považuji za jednu z nejsilnějších hodnot, kvůli nimž se k Holanovi stále vracím.

Když jsem v minulé kapitole zmínila, že se orientuji spíše ve vnitřním než ve vnějším světě, neměla jsem na mysli vlastní nitro, ale zájem o tuto dimenzi obecně, kterou vyhledávám také v umění, tedy i v literatuře. Jelikož kontemplační úsilí ještě nemusí vždy přesvědčivě podat obraz o duši autora (resp. je nesmírně těžké takto „sebe vydat“ takovým způsobem, aby měl recipient pocit, že se autor dotýká něčeho „sdíleného“, nějakého vyššího principu lidství), považuji za samostatnou hodnotu **niternost** Holanových básní, která se prohlubuje v pozdní lyrice (*Už zase jsem byl dychtivě nevraživý!/ Vím, že i velmi jemné ostrí duše neodmítá/ nastříhat na slova i hrubou látku./ Ale proč to dělám? Vždyť já znám,/ teprve když se láska setká s mlčením...* (b. Proč?, Bolest), a nejednou si „sahá až na dno“ (*i když se mi nabízela už jen sebevražda,/ já vždycky ještě cítil ono: stát se ničím,/ ale zničit i to nic!// Už jsem zas miloval...* (b. Už zase, Bolest). Této transcendující niternosti si všímá také M. Blahynka: „Holanovy básně vycházejí z vlastního nitra, jsou subjektivní a odvracejí se od vnějšího a konvenčního poznání. Ale

v tomto niterném poznání lze najít, jak básník věří, obecně lidskou cestu a obecné životní i mravní principy, které platí rovněž pro ostatní.“⁵¹

Niternost konfrontovaná s metafyzikem a válečnou zkušeností musela nutně vnést do Holanových básní mnoho rozporů či přesněji paradoxů (*Není jediné lidské slzy, kterou by současně neplakal/ anděl strážce.// Ale není jediné lidské slzy, kterou bys současně nenalezl/ v očích hada...* (b. Slza, Bolest); *co je bez chvění, není pevné* (b. Poslední, Strach) , které se vyznačují napětím, intenzitou, apelem, hybností; další kvalita, která pro mě činí Holana přitažlivým tedy budiž nazvána **dynamičnost**. Je to přesněji řečeno určitý druh nervozity s estetickým nábojem, který rozmetá samozřejmě na hvězdný prach. Je spousta básníků, od kterých vím, co mohu očekávat, a třebaže takové očekávání znamená stálou kvalitu, harmonii, klid, *momentálně* se vracím spíše k těm básníkům (k nimž patří i Holan), jejichž dílo tvoří často nesourody mix pocitů, myšlenek, názorů, témat, výrazů, a třebaže takové „výkyvy“ mnohdy znamenají zklamání nebo rozhořčení, tedy vyvolají ve mně záporné emoce (některé „dokumenty“ nebo básně inspirované tzv. estetikou hnusu), zároveň útočí na fádnost, nudu a vlačnost, které se brání zejména mladí lidé. Otázkou je, zdali mi tato rovina bude vyhovovat i nadále, nejsem totiž v tuto chvíli schopná objektivně posoudit, jestli potřeba dynamičnosti plyne z mého temperamentu či zda jde o pouhý symptom mládí.

Poněkud *zjevnější* hodnotou, kterou oceňuji spolu s odborníky je „**čarování se slovy**“. Je to skutečně něco fascinujícího, vzácného a nenapodobitelného – způsob, jakým Holan se slovy a s jazykem vůbec pracoval. Zpočátku jsem se nechávala strhávat raně-lyrickým experimentováním, např. užíváním nepřechodných sloves jako tranzitiv, (*Mlčím vás jabloně!, ležím kříž odříkání* (b. Smrt umírajícího na sadě), „směrovými deformacemi“⁵² (*Kam blednou a kam spí?* (b. Tuláci); *zda jedenkrát zahojíš se v mou ránu* (b. Zda jedenkrát); *v blaženost urouhán* (b. Jaro na Jestřebí). Tento způsob aktualizace mě přímo inspiroval k vlastním literárním pokusům, což doložím konkrétními ukázkami v kap. Inspirativnost vs. neinspirativnost. Dnes oceňuji spíše skrytější či méně okázalé způsoby aktualizace jazyka v pozdější tvorbě, např. systematické tvoření neologismů (*klameš svou mladou sebekrev, roditelná místa světa, přenikdy* (sb. Na postupu), překvapivá slovní spojení (*nutně vyrostlá zed', přemrštěná mračna, osud ve výslužbě, někdo zastřelil paní od srnce* (sb. Předposlední); spojky a jiné neohebné slovní druhy v atypických pozicích - např. v názvech nebo na začátku strofy atp.

---

51 Blahynka, M. a kol.: *Čeští spisovatelé 20. století. Slovníková příručka. Praha: Československý spisovatel, 1985. s. 182 - 183*

52 Výraz pochází ze studie Michala Trunečky – *Deformace slovesných valencí v Holanově Vanutí*, in *Česká literatura* 48, 2000, č. 5, s. 484-501

Přestože **metafora** je nejvlastnější způsob vyjádření *každého* básníka, každý z nich má svůj nezaměnitelný „rukopis“. Mé preference se i v této oblasti proměňují. Dříve jsem hltala obrazná vyjádření Holanovy svěží přírodní a po hříchu nevinné milostné lyriky (*mezi dva cedry touhy mé zavěs mne jako síť* – tedy nech mě oddávat se jinotajům, utíkat se do světa fantazie, snů a obrazů; *v sadařství těla svého studem ze zázraku/cítím tě tiše vát (...)* *obraz tvé krve tone ve mně vzestupně a bludně/ K tobě se vzdaluji*. (b. Píseň milenky, Vanutí) – něžné i odvážné zároveň. V posledních letech mám však raději střidmější metafory nesoucí nějaké hlubší poselství (*I k neposvěcenému vínu/ nelze už nic přimísit* (b. Jak?, Bolest); *Mrazí tě páteř tajemství po předcích...* (b. Hluboko v noci, Bolest); *Nerovnost země, a tedy i nerovnost lidí/ jen na kolenou ucítíš*. (b. Miluj..., Bolest).

Kvalitou, která v konkurenci výše zmíněných trochu zapadá za obzor odborníků, ovšem mě jako hudebnici nemůže „nechat klidnou“, je **hudebnost**. Tento aspekt není pro Holana typický, objevuje se výrazně jen ve sbírkách z třicátých let, kdy ještě básník přísně „vázal řeč“ (např. b. Nad usínající milovanou ze sbírky Kameni, přicházíš..., kterou vnímám jako velkou metaforu houpání, fyzického, kterým lyr. hrdina uspává svoji dívku i abstraktního pohybu mezi dvěma břehy – bděním a spánkem/snem: *Spi, spi a chceš-li, znamenej si/ tu cestu kámen po kamínku, drolíc a spouštějíc mé bdění/ jen jako zmínku, jako zmínku...*) a v jistém smyslu v Mozartianech (prokomponovaný tvar básní i sbírky jako celku, vystavěný na principu hudebnosti popsal R. Novák jako téma s variacemi, kde Holan „vytváří jakési minicykly vždy s jedním vedoucím hlasem (motivem) a ostatními hlasy kontrapunkticky připojenými.“⁵³) Jisté je, že Holan měl pro hudbu cit a obdivoval ji, což potvrzují i slova V. Křivánka: „*Hudbu miloval. (...) Básnickou i hudební tvorbu pokládal za racionálně neuchopitelný zázrak (...)* *Jako básník se hudbou mnohokrát inspiroval.*“⁵⁴

Mně samotné nejvíce imponuje, když básníková muzikálnost vyplave na povrch jakoby mimoděk, neohlášeně, kradmo (b. Na Zahradě, Zahřmotí; kap. 5.1).

Souhrnně řečeno, na Holanově poezii mě lákají (ve shodě s odborníky) především dva vzájemně propojené pilíře – myšlenkové a jazykové bohatství, přičemž v prvním případě mě osobně oslovuje niternost a dynamičnost (někdo může vyzdvihoval např. kulturní zakotvenost, intertextovost, mytičnost, tragické ladění Holanových reflexí atp.), a to od samého začátku, kdy jsem se s Holanovými básněmi setkala, přestože jsem o tom takto nikdy nepřemýšlela; v druhém případě nastal určitý posun v mých preferencích, a sice od bujné, košaté obraznosti a jazykového

53 Novák, R.: *Génius – Osud – Hudba – Smrt*, in: *Vladimír Holan a jeho souputníci*, Praha 2006, s. 206 - 207

54 Křivánek, V.: *Vladimír Holan básník*. Praha, 2010, s. 138

experimentování ke kondenzovanějšímu výrazu a skrytější jazykové aktualizaci. Jako doplňkovou kvalitu, která není „typicky holanovská“, a je spíše výsledkem subjektivního vnímání, oceňuji hudebnost (výtvarník by vyzdvihl např. sugestivnost líčení básnickovy rodné krajiny v rané lyrice nebo koketování s různými odstíny modři v Blouznivém vějíři).

Z těchto poznatků i z ukázek, jimiž jsem své hodnocení podpořila, plyne, že momentálně vyhledávám spíše pozdější, zralejší tvorbu, která se formovala během války a eskalovala v období básnickovy naprosté společenské izolace. Konkrétní díla podrobím hlubšímu rozboru v kap. Atraktivita vs. odpudivost.

5. Holanova poezie jako můj čtenářský zážitek

5.1. Konkretizace - vybrané ukázky

Nyní se dostanu „pod kůži“ té vrstvy literárního díla, která podle Ingardena nejvíce závisí na čtenáři – vrstvě schematických aspektů. Aspekty jsou totiž ve stavu „potenciální ukončenosti“ a na čtenáři „leží celá tíha úkolu zaktualizovat schematické aspekty, které by jinak vůbec nevstoupily do struktury konkretizace díla“⁵⁵. Jde o proces, kdy si čtenář „musí živě představit (zrakem, sluchem atd.) věci, lidi, stavy, o kterých se v díle mluví. A PRÁVĚ TÍM, ŽE SI JE PŘEDSTAVUJE, aktualizuje a zároveň konkretizuje příslušné aspekty v jejich představové (obrazné) modifikaci.“⁵⁶

Přestože z principu bude mít silnější dopad na konkretizaci díla objektivizace schematických aspektů v próze, poezie se tomuto aktu rozhodně nevyhne (a to dokonce ani v poezii lyrické, kdy pracujeme s tak abstraktní látkou jako jsou prožitky, dojmy, pocity, nálady atp.)

Konkretizace mohou mít různé podoby: „*Nacházíme je v kritických recenzích, později doslovech, předmluvách, v odlišných inscenacích téhož dramatu, v uměleckých ohlasech. Individuální konkretizací jsou i neformálně pojaté čtenářské záznamy.*“⁵⁷ Mě budou zajímat ty posledně zmíněné.

Často slýchám: „Co to čteš?“ „- Holana.“ „Proč? O čem to je?“ A poté nastane krátká pauza a po ní „slovní kotrmelec“, kde se snažím vystihnout (a v některých případech i obhájit) Holanovu poezii. Je opravdu těžké najít téma nebo oblast, které by se Holan alespoň slovem nedotknul. Zrovna tak (a právě proto) je těžké rozhodnout se pro pár nejoblíbenějších básní (Co je vůbec nejoblíbenější báseň? Ta, nad kterou nejčastěji přemýšlím? Ta, která působí nejvíce imaginativně? Ta, která nejvíce vystihuje můj světonázor?) Níže uvedené básně jsem vybrala podle následujícího klíče: *něčím* mě silně oslovily, nejsou příliš známé nebo odborníky citované, jsou vhodné k interpretaci v psané formě, mohu na nich později demonstrovat konkrétní proměny svého vnímání Holanovy poezie (První zběžné, vs. postupné poučenější čtení, Atraktivita vs. odpudivost, Inspirativnost). Básně jsou řazeny chronologicky podle doby vzniku.

---

55 Ingarden, R.: *O poznávání literárního díla*. Praha, 1967, s. 50

56 *tamtéž*

57 Peterka, J.: *Teorie literatury pro učitele*, Praha, 2007, s. 115

Na zahradě /Zahřmotí/

To je ta chvíle, jež se žene
Přes můstek sbitý z ptačích kůstek
Jak ticho trochu vyjevené...

Zlé ostří světla v střenku sklaplo,
Jen třísky řas kol součeků očí cítíš
a to, jak zmlkly do milůstek
koloratury hrášku v luskách
a v masných krámcích růží
sekáčky včel, tak dva...

Takovou něhu nesmíš rozdírat.
Hleď, na svůj heligón i hlemýžď přestal hrát
A sliny vylévá...

Přestože Holan nebyl bytostný přírodní lyrik, jeho cit pro jazyk i vnímavost vůči okolnímu světu se podle mě dokonale snoubí v některých jeho básních s přírodní tematikou, i v případě této básně patrně podnícené vlastní silnou zkušeností - dětstvím v Bělé pod Bezdězem. Báseň Na zahradě ze sbírky Zahřmotí je pro mě ukázkou takové harmonie. Ne náhodou jsem použila výraz z oblasti hudby; báseň mi „zní“ v uších při každém čtení, přestože pokaždé vystupují trochu jiné tóny (kromě zjevných rýmů na koncích strof také nepravidelně rozmístěné *můstek – kůstek – milůstek...růží, svůj; ostří – střenku – třísky... řas; hled' – heligón - hlemýžď...hrát...Na zahradě*). Hudební podbarvení básně vnímám také v úvodní „tiché předehře“, závěrečné „hlemýžďí“ metafoře, i v doslova cizím (alespoň mě do uší bijícím) slově *koloratura*, vypůjčeném z hudební terminologie. Sluch však není jediným smyslem, který ve mně báseň probouzí; asi nejsilněji vnímám neobvyklé, citlivé, intimní metafory – kouzelně je vystižena **křehkost** chvíle (*jež se žene přes můstek sbitý z ptačích kůstek*), kdy usínáme my (*Jen třísky řas kol součeků očí cítíš*) i příroda kolem nás (*zmlkly do milůstek koloratury hrášku v luskách a v masných krámcích růží sekáčky včel*). Asi nejkrásnější se mi zdá metafora s hlemýžďem, který se chýlí ke spánku do své ulity, vypouští se při tom „sliny“ tak, jako si hráč čistí svůj nástroj když dohraje...

Báseň mě přitahuje také svým intimním laděním – odehrává se na jaře, kdy se příroda „probouzí“, ovšem v této básni právě „usíná“ (*Zlé ostří světla v střenku sklaplo*). Básník si nevybral pro své metafory velká, nebezpečná, dravá nebo odpudivá zvířata, nýbrž pilnou včelu, křehkého motýla a ptáka, opatrného, vytrvalého hlemýžďe. Křídla, ulita, lusk, krámky...to vše ve mně vyvolává pocit útulnosti, komornosti, bezpečí.

Při četbě této básně si připadám jako návštěvník zahrady, kterou mě básník provází (dohlížeje, abych našlapovala jen zlehka - *Takovou něhu*

nesmíš rozdírat) a nechává ji působit na všechny mé smysly. Ano, na všechny, pokud v představách proměním všechny básníkem nabízené aspekty (např. v *masných krámcích růží* se probouzejí mé chuťové pohárky i čichové buňky). To vše dohromady se navzájem prolíná, doplňuje a splývá v jeden podmanivý „akord“, který jsem takto uslyšela.

Rána z milosti /Na postupu/

I to, co už se mělo dávno stát, teprve se děje...
Ale viděl jsem na gahatagátském jarmarku:
stařenka, hromada slzných kostí,
naházená do oseníčka poslední naděje,
neměla na prkýnku nic než několik
drobných hmyzích kukel, jež nabízela.
Hleděla na ně s lítostivou hrůzou bytosti
ohrožené něčím, co se stane *předčasně*,
dělala jim stín snažnou stříškou svých dlaní,
aby je slunce tuze nezahřívalo –
a když snad někdy vzhledla na kolemjdoucí,
byl její doufanlivý pohled šíleně naléhavý.

Ale kolemjdoucí chodili opravdu jen kolem.
A tak to byla zas jen ona, kterou
v jisté chvíli otrásl třaskavý pohyb pupy za pupou –
a jak tam stála, důvěrně známá a s pravěkým příkořím,
zrazená, ale přece jaksi sebeobžalobná,
nestačila ani za všechny ostatní sledovat
horoucí ryšavý odlet asi dvaceti motýlů.

Nesmím zapomenout na prozaizované básně, přestože si myslím, že obzvláště u Holana je rozhraní epiky a lyriky velmi neostré. Báseň *Rána z milosti* nechápu jen jako malý příběh jedné zbědované trhovkyně, nýbrž jako jednu velkou metaforu osudu, či přesněji osudovosti (*I to, co už se mělo dávno stát, teprve se děje...*). V tomto mikropříběhu se ale nemá něco odehrát teprve, nýbrž *předčasně*. Já tomu rozumím tak, že stařenka se pokoušela vzepřít se svému (bezútěšnému) osudu tím, že chtěla prodat kukly dříve, než se z nich vylíhnou motýli. Ovšem závěr básně mluví jednoznačně ve prospěch (nelítostného) osudu.

Líhnoucí se motýl jako symbol zrodu/přerodu není v umění nijak objevný, ale mně se líbí, že Holan tento symbol zasadil do tak všední scény – na tržiště, místa „střetu nabídky a poptávky“. Kontrastně k tomuto materiálnímu zázemí působí ona osůbka, ač doslova s masa a *hromady slzných* kostí, přesto jaksi mytická (*důvěrně známá a s pravěkým příkořím*), která jako by na sebe brala i jha druhých (*A tak to byla zas jen ona, kterou*

v jisté chvíli otrásl třaskavý pohyb pupy za pupou... nestačila ani za všechny ostatní sledovat horoucí ryšavý odlet asi dvaceti motýlů.) Jako čtenář tedy nemůžu než cítit účastenství.

Ačkoli ne jako ústřední, přesto vnímám v básni patrný sociální prvek - básníkovi není lhostejný ani ten nejposlednější osud člověka, přestože většina lidí chodí „kolem“. Soucit čiší z šetrného použití slov – zdobnělin i novotvarů (*stařenka, tuze, oseníčko, prkýnko, doufanlivý, sebeobžalobná*), celých metafor (*hromada slzných kostí, naházená do oseníčka poslední naděje... dělala jim stín snažnou stříškou svých dlaní*) a svou zainteresovanost básník prozrazuje také tím, že podává příběh jako vlastní svědectví (***viděl jsem*** na gahatagátském jarmarku).

Přestože takových malých – velkých osudů je ve sbírce Na postupu více, tento si mě získal kromě výše zmíněných kvalit také výrazností scény; líbí se mi prostě také jako „představa“, která graduje pompézně tragickým *odletem asi dvaceti motýlů...*

JE /Bolest/

Je takový osud,
Že co je v něm bez chvění, není pevné.

Je taková láska,
Že se ti nedostává světa, byť jenom pro krůček.

Je taková rozkoš,
Že se trestáš za umění, když umění je hříchem.

Je takové mlčení,
Že ženská ústa vypadají, jako by stud byl jen věcí pohlaví.

Jsou takové vlasy, falšované meteorem,
Že je to ďábel, který jim dělá pěšinku.

Je taková samota,
Že se jen jedním okem díváš už jen na sůl.

Je taková zima,
Že dusíš holuby a hřeješ si tím svoje křídla.

Je taková tíha,
že mezi padajícími jsi už spadlý.

A je takové ticho,
Že je musíš vyslovit: a to ty, *právě ty!*

Z této básně, potažmo z celé sbírky, je cítit silný obrat ke konkrétnu, které v tomto případě znamená bolestivou realitu. Holan už není jen pozorovatelem (usínající zahrady, tíživého osudu trhovkyně), v této době už sám zakouší, co znamená být chudý, ztrápený, osamělý k zešílení. Paradoxně (a tedy v duchu básnickovy filosofie) dává drtivá životní zkušenost básním nevídanou intenzitu a hloubku, jíž Holan naplnil svůj tvůrčí záměr sdělený v úvodu předchozí sbírky Na postupu – a sice pravdivost (*i kdyby jí mělo být peklo*).

Tato báseň mě velmi oslovila, ačkoli sama (naštěstí) nemám podobnou životní zkušenost; nic mi to nebrání v tom, abych se vžila do lyrického hrdiny, který se po celou báseň jakoby schovává za obecná témata, stěžejní pro tuto sbírku (osud, samota, tíha, ale i láska!) a vlastně pro celého pozdního Holana, aby se k nim v závěru básně (alespoň tak si to vykládám) nejen přihlásil, ale aby sám sebe vybičoval k *psaní*, které ho tehdy vysvobozovalo ze zajetí samoty, a k němuž napnul všechny (byť ubývajících) síly.

Když jsem četla báseň poprvé (neznávši kontext a historii celé sbírky), myslela jsem, že poslední verš je apel směřovaný ke čtenáři, ale nyní jsem přesvědčená, že buší na srdce, z něhož se zrodil. To dává básni zvláštní náboj a naději, kterou jsem jako čtenář při čtení těchto veršů postupně ztrácela; vždyť při lásce se zde něčeho *nedostává*, osudy, o nichž se tu mluví, se musí neustále *chvát*, aby „se naplnily“ a umění (nikoli rozkoš) tu může být dokonce *hříchem*...věru nic povzbudivého, ale tím spíš se to čtenáři dostane pod kůži.

Já osobně se k této básni stále vracím nejen pro sílu myšlenek a obrazů, ale také pro jejich víceznačnost nebo záhadnost. Například samota je taková (tíživá), *že se jedním okem díváš už jen na sůl*. Nabízel se mi nejprve obraz osamělého básníka, sedícího v noci v kuchyni (z této kratochvíle se básník vyznal v téže sbírce v básni Sníh), nepřítomně hledícího *už jen* na slánku na stole, na pomezí spánku a bdění (*jen jedním okem*), později mě napadlo, že má oči zakalené (slanými) slzami tak často, že už přes ně ani nevidí. Nejpravděpodobněji se však jeví sůl jako symbol něčeho základního, obyčejného, každodenního...je to tedy nejspíš samota sžíravá, bezvýchodná, ale už jakoby samozřejmá, každodenní, všudypřítomná... Otevřeným řešením je pro mě zatím nejvíce pátá a šestá strofa, takže minimálně dokud ve mně „nedozrají“ tyto obrazy, budu báseň „pokoušet“ i nadále.

Tyto tři básně, kromě toho, že naplňují výše uvedené charakteristiky, jsou vůči sobě navzájem kontrastní, a to jak po formální, tak po obsahové stránce – chtěla jsem tím poukázat ani tak ne na rozmanitost Holanovy poezie (na to existuje řada přesvědčivějších důkazů), jako spíše na fakt, že nejsem vyhraněným fanouškem jedné konkrétní sbírky /tématu/formy; prakticky **v každé tvůrčí poloze nacházím u Holana něco, co mě zaujme**; navíc chápu Holanovu (zejména pozdější) poezii jako

komplexní, svébytný obraz světa, který se pochopitelně transformoval (někdy velmi bouřlivě), ale který lze jen obtížně dělit na jednotlivé segmenty, přestože bylo z principu nezbytné po čase „deníkovou práci“ přerušit a „svázat“. O tom, že hranice sbírek jsou neostré, svědčí také pozdější členění do tzv. Spisů, které spíše postihují nějaký dílčí autorský záměr (např. Dokumenty, Příběhy, Bagately atp.), ty jsou však pro mé pozdější hodnocení zas až příliš obsáhlé, proto se budu v kap. Atraktivita vs. odpudivost při vytváření jakéhosi žebříčku oblíbenosti držet jednotlivých sbírek.

5.2. Z hlediska dichotomií

5.2.1. První zběžné vs. postupné poučenější čtení

Jak už jsem zmínila v kapitole Seznámení s Holanovou poezií, na mé vnímání a chápání Holanova díla mělo výrazný vliv postupné odhalování kontextu (literárního, historického, sociálního, ale třeba i politického), získávání informací o životě básníka, postupné seznamování se s novými a novými díly (Holana i jiných básníků podobného uměleckého rodokmenu) a v neposlední řadě také četba odborné literatury vztahující se k Holanovi a jeho tvorbě.

V zásadě mohu v této souvislosti vydělit **tři stupně poznání: (1) první, čistě emocionální, (2) poučenější a (3) zasvěcené.**

První z nich mělo svoje kouzlo, protože znamenalo velký krok do světa poezie i do záhadného svébytného světa Holanova, ovšem ono obestření tajemstvím někdy také působilo obtíže, poněvadž jsem nutně narážela na neznalost ze všech možných oblastí, kterých se Holan v básních dotýkal (antický svět, svět umění, historické události, mýty, filosofie...). Jazykové vynalézavosti jsem sice neuměla odborně pojmenovat, to mi však nebránilo v tom, abych je ocenila a užívala si je.

Druhý stupeň poznání přinesla střední škola. V tomto období jsem získala především informace faktografické; informace o literárně-historickém kontextu, rámcový seznam Holanových děl a stručný životopis básníka. Zcela mizivý dopad na moje čtenářství měla interpretace profesorky literatury.

(Myslím, že kdyby se většina čtenářů nedozvěděla o Holanovi na střední škole prostřednictvím obecného výkladu, že jde o velmi složitou reflexivní poezii, která se zabývá metafyzickými otázkami, měl by Holan mnohem více upřímných příznivců. Já jsem se těmto předsudkům vyhnula právě proto, že jsem znala dřív jeho poezii než školní interpretaci.)

Povinná četba mě přivedla k Terezce Planetové a sbírce Bolest. Kromě nich jsem si postupně půjčovala další Holanovy knihy v zásadě podle toho, které byly k mání v knihovnách.

Třetí stupeň poznání odstartovaly přípravy na psaní této práce. Do té doby jsem prakticky neznala (vyjma předmluv a doslovů) jednotlivá stanoviska odborníků, jejich interpretace, postřehy a čtenářské zkušenosti.

Velkou oporou mi byla aktuální monografie Vladimíra Křivánka „Vladimír Holan básník“, která mi poskytla podrobný a zajímavě zpracovaný Holanův životopis, komentáře k celému rozsáhlému dílu, které vycházejí z dosavadní odborné literatury s přidáním hodnotou reflexe autora publikace, ale také obsáhlou bibliografii, která mě přivedla i k méně známým pracím Holana i jeho obdivovatelů – badatelů.

Nejlépe mohu sledovat proměny četby na již zmíněné sbírce Asklépiovi kohouta, která si prošla všemi stupni – od vstupní emoce až po zevrubný rozbor. Když se nad tím tak zamyslím, asi jsem nemohla „pozřít větší sousto“. Ovšem já jsem to tehdy brala jako výzvu a příliš jsem si nelámala hlavu, když jsem narazila na něco, čemu jsem nerozuměla. Pokud šlo jen o nějaký výraz nebo jméno (Orfeus, mág, hoře...), doptala jsem se. Když jsem nerozuměla celé básni, jednoduše jsem ji přeskočila, a když mě alespoň něčím zaujala, vracela jsem se k ní opakovaně později.

Vlastně to byla šťastná náhoda, že se mi tak brzy dostalo do ruky takové obtížné čtení, protože jako dítě (ano, ve dvanácti letech jsem ještě byla dítě) jsem si nelámala hlavu s nějakým nepochopením, záhadností, tajemstvím – naopak – vítala jsem je, a to i v takové neobvyklé podobě. Netrápilo mě, že nevím, kdo byl ten a ten (tedy že bych se třeba nějak společensky znemožnila), nebo že jsem nepochopila nějakou narážku či metaforu – vždyť jsem ani nevěděla, že ji tam mám hledat. Prostě jsem si z básní brala to, co ke mně zrovna promlouvalo – slova, obrazy, příběhy...

Dítě, odrostlé na krvelačných pohádkách (a takových je většina), hrůzostrašných příbězích plných paradoxů a absurdit, kde vejce chodí do světa a vlk žere babičku, která po rozpárání břicha bez problémů vyskočí, a zároveň dítě ještě nezkažené předsudky, se nepozastaví dokonce ani nad tak „hororovými“ básněmi, jako jsou např. Ženy (viz kapitola 5.2.3) Tehdy jsem byla možná básní zaskočená, ale bez větších rozpaků jsem ji přešla. K tomu, jak se můj názor na takové básně radikalizoval, se vrátím v kapitole Atraktivita vs. odpudivost.

Posun v četbě této sbírky v období dospívání spočíval v tom, že jsem pochopila ty básně, na které jsem předtím intelektuálně nemohla dosáhnout, že jsem začala sledovat básnické prostředky, kterými mě Holan přesvědčoval, a také že jsem pochopila často depresivní ladění básní v kontextu básnickovy životní etapy.

Střední škola mě také naučila vnímat sbírku jako provázaný, promyšlený celek, což pro mě bylo novinkou. (Dříve jsem si představovala,

že když básník napíše tolik básní, že už se mu nevejdou na stůl, vydá je a vymyslí si nějaký atraktivní název, aby se to prodávalo.) V případě této sbírky byl pro mě však její název záhadou. Zjistila jsem sice, kdo byl Asklépios, ale to neosvětlilo předmět kohouta ani souvislost s básněmi ve sbírce obsaženými. A takových hádanek zbylo ve sbírce ještě mnoho, bylo jich vlastně mnohem více než dřív.

Nyní, díky Krivánkovi už vím, že název odkazuje na údajná poslední slova Sokratova „*Krionte, Asklepíovi jsme dlužni kohouta; dejte mu ho a nezapomeňte!*“⁵⁸, což podtrhuje eschatologické téma sbírky a vysvětluje poměrně častý výskyt psa a kohouta – posvátných, ale nejspíš i obětních zvířat Asklépia – boha lékařství.

Odborná literatura mi však odkryla i další netušené rozměry této sbírky, např. názvy některých básní (La belle dame sans merci – odkaz na romantického básníka J. Keatse; Nasci, pati, mori... – život je jen utrpení mezi narozením a smrtí), častý výskyt symbolu zdi a stromu, které jsem sice nemohla přehlédnout, ale nechápala jsem je až tak fatálně – v duchu existencialismu. Jiří Opelík mi také ozřejmil odkazy na starořecký svět, které „*pomáhají nazírat na zpodobené vlastnosti a reakce soudobého člověka jako na vlastnosti a reakce nadčasově platné, neměnné, trvale člověčí...*“⁵⁹, smysl některých smyšlených pojmenování (Koitino...), které, křížením s historicky doloženými jmény (Putifar...), mají činit „*z časového bezčasé*“⁶⁰, nebo obecně komplikovanou metaforiku této sbírky.

Ani nyní, kdy jsem shromáždila dostupné informace od „mudrců“ (v nejlepším smyslu slova) nemohu vítězoslavně prohlásit, že chápu sbírku v celém jejím rozpětí. Ale kdo si to troufne říci?

Přiznám se, že často je mi při čtení Holanových básní nápomocen Slovník spisovného jazyka českého (naštěstí již dostupný online), neboť Holan rád klade vedle sebe sémanticky příbuzná slova a je důležité odstínit ony drobné významové nuance, a některá slova prostě neznám nebo je špatně interpretuji, což vede ke zkreslení metaforu nebo celé básně.

Například ve výše citované oblíbené básni Na zahradě jsem interpretovala slovo „milůstka“ nejprve jako „milost“ v deminutivním tvaru, což ovšem nebylo plodné pro metaforu. Z příručky SSJČ se mi nejpříhodnější zdál poslední ze tří významů slova milůstka (3. mn. *milůstky milkování, laskání, milostné pletky: vyhledávat tajné m. (Šmil.)*)⁶¹ Po tomto zjištění už nebylo obtížné interpretovat metaforu jako láskování jednotlivých hrachových kuliček v lusku po setmění.

---

58 Platón: *Faidón*, Praha. 2000, s. 92

59 Opelík, J.: *Holanovské nápovědy. Thyrsus*, 2004, s. 179

60 *tamtéž*

61 <http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php>

Úsměvně působí také záměna slov heligón a heligonka v závěru téže básně. Myslela jsem si nejdřív, že metafora má napodobovat pohyb, kdy se hlemýžď stahuje do své ulity (když ho například člověk pošimrá na tykadlech), tak jako se stahuje a roztahuje harmonika. To ovšem nevysvětlovalo, proč vylévá sliny...

Někdy jsou výpravy za původem slova poměrně dobrodružné. Tak jsem si například umanula, že ve druhé citované básni (Rána z milosti) se dopátrám, jestli existuje a popř. kde se nachází gahatagátský jarmark. Řídila jsem se při tom heslem: když chci najít nějakou zkomoleninu, „proženu ji googlem“. Adjektivum „gahatagátský“ ani možné substantivum „gahatagát“ internetové prostředí nezná, avšak nejbližší možnou shodu „gahatag“ už ano. Ovšem nabízené citace byly psané v jazyce, jehož původ jsem doposud nezjistila.

Z různých indicií, zašifrovaných v jednotlivých úryvcích, se pouze mohu domnívat, že mě báseň zavádí na Východ, možná do Asie, snad na Filipíny? Jelikož původ slova je zakódován patrně v jazyce, který používá jiný grafický systém než latinku, a jde tedy pouze o fonetickou transkripci, je velmi nepravděpodobné, že se původ slova někdy dozvím. Prozatím jsem se smířila s myšlenkou, že je to daleko. Možná takové místo na Zemi není.

Takových momentů mi Holanova poezie skýtá mnoho, ale díky bohu za ně – rozšiřuji si slovní zásobu a neustále se dozvídám něco nového.

Jsem upřímně ráda, že jsem se dopracovala „až“ na třetí stupeň poznání Holanovy poezie, ale s pokorou přijímám vědomí, že mám daleko před sebou ještě nejmíň dva stupně – čtvrtý, kterého dosáhli odborníci typu V. Křivánka a pátý, kterého nedosáhne nikdy nikdo.

5.2.2. Snazší vs. obtížnější

Je třeba si na začátku přiznat, že Holanova poezie je pro čtenáře obtížná, tím spíš, že tak činí i čtenáři – badatelé: „*I dobrý znalec naší moderní poezie přiznává, že >>také nás při čtení těchto veršů provází dost a dost rozpaků, otazníků a dohadů a marných výprav za přesným postižením smyslu toho kterého místa.<<*“⁶²

V kapitole 3.3 jsem zachytila nejčastější specifikaci obtížnosti v souvislosti s Holanovou poezií, a sice nesrozumitelnost, nejasnost, složitost vyjádření atp., a různé přístupy ukázaly, jak je možno se s tímto aspektem vypořádat. Nejsnazší způsob je takovou tvorbu odsoudit, proklít, dehonestovat...nerozumím - tedy je to špatné. Jistě by nebylo zdravé chválit

---

62 Macháček, M. : 50 českých autorů posledních 50. let, ČS spisovatel, Praha, 1969, s. 54

něco, čemu nerozumím, ovšem stejně tak není rozumné to odsoudit. Mně osobně se líbí vyjádření M. Červenky, který tento aspekt vnímá jako veskrze pozitivní jev, neboť pokud něco skutečně brání čtenáři meditativně zaměřené poezie uspokojit své estetické potřeby, pak je to jednoznačnost, hotovost, rigidita. Zkrátka a dobře, objektivnímu hodnocení (ne pouhému vyjádření libosti-nelibosti) by mělo předcházet porozumění, a z neporozumění by měly vyklíčit místo zapšklých soudů otázky typu *čemu přesně nerozumím? Mohu tomu vůbec kdy porozumět? Proč ano a proč ne? Mám zájem tomu porozumět? Jaká míra obtížnosti je pro mě výzvou a kdy už je to nad mé síly?*

Těchto otázek se také budu přidržovat v této kapitole. Ukázky zachycující konkrétní jevy pochází (kromě citované básně) z Noci s Hamletem, což je pro mě celkově asi nejobtížnější skladba, a (jelikož) lze na ní demonstrovat prakticky všechny podoby a stupně obtížnosti, s nimiž se u Holana potýkám.

Tak tedy: s čím vším se vypořádávám nad Holanovými básněmi? Přiznám se, že toho není právě málo. Je toho dokonce tolik, že si to žádá jisté rozvrstvení. Jednak se občas topím v oceánu Holanových **znalostí a vědomostí** a s nimi související **slovní zásobě**. Tato nesnáz je poměrně snadno překonatelná na úrovni objasnění významu jednotlivých slov, nejčastěji z okraje slovní zásoby (kleštěnec, bělozor, jidášek, chámovina, krevel, kotálnice atp.). Není to vlastně obtíž v pravém slova smyslu, jak ukázala předchozí kapitola, je to spíše dobrodružství a zábava, vítané oživení.

U některých jmen je však nutné pátrat nejen po jejich primárním významu či původu, nýbrž i po kontextu, který se k nim váže - jejich attributech či konotacích, obzvláště u jmen vlastních (v „Noci“ např. antroponyma – Alkibiadés, Walter Raleigh, Empusa, Ainové, Ajax, Priam; theonyma – Hermes, Merkur; toponyma- Elsinor, Daus, Tuilerie atp.) To je pátrání o poznání náročnější a zabere více času, jelikož Holan si často nevybírá právě ty nejznámější asociace a nejtypičtější znaky, postavy často „nehrají své role“ (např. Sir Walter Raleigh vystupuje jako mořeplavec – pirát, nikoli a priori jako básník, Hamlet jako Mozart – piják převrhl Alpy, „Hamletova“ Julie je ztotožněna s Julií v ovidiovském vstupu atp.)

Paradoxně tak na místech, kde Holan nejvíce popustí uzdu svému tvůrčímu duchu, tedy kde bych jako čtenář mohla být nejvíce obohacena,arážím na vlastní neznalost nebo povrchnost znalostí.

Zde je však na místě malý exkurs: je vůbec možné tyto znalosti „dohnat“, abych mohla docenit další kvality toho kterého díla a mám takovou ambici? Možné to jistě je, ostatně Holan byl také jen člověk, ačkoli s encyklopedickými znalostmi, ale trochu alibisticky musím podotknout, že dnešní doba směřuje mladé lidi k úzkoprofilovému zaměření, speciálním znalostem a dovednostem, vázaným na budoucí povolání, univerzity už dávno nejsou univerzitami, vzdělanost v pravém slova smyslu mizí. Holan svých širokých znalostí a vědomostí ze všech možných oborů, jazyků atp. sice

nenabyl zásluhou institucí, vzdělání bylo však ve společnosti bráno vážně (dnes o tom často pochybuji), i na nižších stupních škol byly kladeny mnohem vyšší nároky než dnes a Holan měl navíc silnou motivaci – chtěl být přeci velkým básníkem a skrze poznání se přiblížit Pravdě, a to si žádá nemalé úsilí a oběti. V tomto ohledu na sebe dnešní mladí lidé nejsou tak přísní, já sama nemám ambici porozumět každé Holanově narážce či odbočce, vybírám si, ze které oblasti se chci dozvědět více, když mě Holan něčím zaujme, snažím se proniknout hlouběji do podstaty věci.

V případě Noci s Hamletem se však výraznější posun nerýsuje, jelikož si její četba žádá poměrně speciální znalosti (*žádný sonet nemůže být cukrový, / i kdyby jej napsal Shakespeare* – parafráze Meresova výroku o Shakespearových „cukrových znělkách“ z Knihy o Shakespearovi od Fr. Chudoby; *už nejede žádný vlak/ pro Love Labours Won* – název záhadné Shakespearovy hry známé pouze s Meresova spisu atd.)⁶³, bez nichž čtenář v „Noci“ klopýtá na každém rohu. Jde o znalosti zejména z oblasti umění, které J. Opelík třídí do tří základních rovin – (1) umění všeobecně a kult umělců ze všech možných oborů, které zde tvoří jakousi „rodinu génů“ (Mozart, Janáček, Rembrandt, Lope de Vega, Góngora atd.); (2) Shakespearovi současníci (Ch. Marlowe, Sir Walter Raleigh); a konečně (3) samotná rovina shakespearovská, kde se prolíná svět jeho dramát s vnitřním světem samotných postav a v neposlední řadě osobnost samotného Shakespeara. Zatímco v první rovině se jakž takž orientuji, v Shakespearově světě se často ztrácím. Navzdory tomu, že jsem se s nejvýznamnějšími dramaty tohoto renesančního básníka z jakési společenské povinnosti seznámila, nijak zvlášť mě neoslovila, osudy a vnitřní rozpory jejich postav mě (na rozdíl třeba od Čechovových hrdinů) nijak zvlášť nezasáhly. Z toho důvodu nemám chuť tuto intertextualitu ani Shakespearovu osobnost a dílo blíže studovat. Je však konejšivé, že ta možnost – přenést se přes tyto překážky – tady existuje.

Mnohem obtížněji se vypořádávám se **složitostí vazeb a vnitřních souvislostí** i za použití běžných slov a slovních spojení, která však vstupují do neočekávaných vztahů. Z tohoto důvodu někdy těžko analyzuji některé metafory (*Příroda sdružovala naše pohrdání městem/ se skalní močí podvrácených mečů/ při celé zlaté výšce schopnosti/ a čekala, až housenka vína se promění v motýla (...)* *Není nám dobře ani u spících,/ neboť nevíme, kde se zastaví,/ zatímco my jsme utkvěli (...)* *To rozhodlo, že připustil džin/ a vyloučil zdánlivě nezjevená tajemství,/ a jsa mezi sebou a sebou,/ přimlouval se za propast.*) nebo celé básně, kde je tato (anti-)vztahovost vyhnána ad absurdum:

---

63 In Opelík, J.: Holanovské nápovědy. Thyrsus, 2004, s. 130

Jistě / Na sotnách/

- Obešli jsme jezero dvakrát
A nenašli jsme to.
- Šli jste po suchém písku?
- Ano!
- Kde jste ztratili vědomí?
- Zrovna tam, kde jste to zapomněl.
- A potom?
- Jak vidíte, jsme u vás celí bez sebe.
- Ano, s ničím!
- Je to výčitka?
- Ne! Ale protože teď nevíte, oč jde,
musíte se vrátit! Jistě to naleznete!

Jak k takové básni přistupovat? Je vůbec možné ji „pochopit“? Je možné poslední verš interpretovat jako výzvu adresovanou čtenáři, která ho má povzbudit při hledání smyslu? *Musíte se vrátit*..snad na začátek básně? V Holanově obzvláště pozdní lyrice je název často klíčem k objasnění smyslu, ale zde se na něj spolehnout nemohu – je absurdní, protože v básni není jisté vůbec nic. Ani s jezerem a pískem nemohu počítat jako s konkréty, nýbrž zřejmě jako se symbolem, jehož význam mi však zatím uniká. Připadá mi, že básník tu rozhrává jakousi hru se čtenářem, že není cílem dobrat se smyslu, že cíl je v tomto případě cesta – tedy *hledání*. Nevím... Tato báseň je pro mě příliš záhadná, nemám se zde čeho zachytit.

Tyto záludnosti mě provází prakticky v celém Holanově díle, ta posledně zmíněná obzvláště v posledních sbírkách, je tedy na místě nyní objasnit, proč potom volím Noc s Hamletem jako nejobtížnější čtení. Je to zřejmě proto, že se na jednom místě koncentruje až příliš takových temných míst, která z výše zmíněných důvodů nemám chuť za každou cenu prosvětlit, ale je to také tím, že se v tomto pásmu obtížně orientuji, poněvadž básník těká z jednoho tématu na další (příroda a bytí – Shakespeare – Hamlet – příroda – doba – Hamlet atd.), přičemž mezi jednotlivými pasážemi často nevidím souvislost (*Pováží-li člověk, jak náhle těžká je kočka,/ když je mrtvá, zatímco někdo/ vydrží po celý den střílet vrabce!.../ Ale ano, je stud muže a je stud ženy; (...) nebo i pod ztrátou hrdla přepilovat pouta/ a raději si vyloupat oči/ aby neviděly ty dnešní hrůzy,/ a přece ještě zaslechly ty dávno mrtvé,/ ale svobodné zpěváky?...// Kompoziční síť uloví leda ornament...// Není mi lhostejný/ ani jeden krůček a pád/ dítěte v kopřivách (...).*

Z těchto příčin pro mě zbývá z „Noci“ pouze pár jímavých momentů (např. apostrofy noci, anafory „zázračnosti“, ovidiovská vsuvka) a jednotlivé úvahové pasáže, v nichž Holan shrnuje poznání, jehož došel v předchozí či paralelní tvorbě a defiluje zde klíčová témata své poezie (*Každodennost je zázračná; Matka! Ta její trpělivost, to její zas a zase,/ které*

by mohlo oddalovat věčnost; Panna! Co Bůh si vymyslí, chce mítí procítěno!; Říkám ti, že umění je nářek!; I absurdno je absurdní!; Ale báseň je dar!) Řada odborníků však jistou kontinuitu a vnitřní řád této skladby vnímá (přestože – jak se ukazuje v Křivánkově monografii – se ozývají i hlasy proti) a hodnotí dílo často jako Holanův chef-d'oeuvre, takže „Noc“ odkládám s tím, že je (alespoň prozatím) nad mé síly.

Stupně obtížnosti tak v zásadě mohu shrnout do tří rovin: v té nejnižší zápolím s významem či původem slov nebo slovních spojení (což se dá snadno a v krátkém časovém horizontu překonat pomocí příruček a internetového vyhledávače), středně obtížné je odhalování konotací, jimiž je slovo obtěžkáno, přičemž odtajňuji jen ty, které mě zaujmou, a konečně nejnesnadnějším úkolem jsou pro mě mnohdy skryté a obtížně dešifrovatelné vazby a vztahy mezi slovy, ostrůvky slov nebo – jak ukázala Noc s Hamletem – kontinuum celého díla. Důležitým poselstvím této kapitoly by však mělo být to, co jsem naznačila již v některých předchozích kapitolách, a sice, že mě – pokud to je v mých silách a přeskočí-li jiskra – baví tyto nesnáze překonávat, jinak bych asi z četby Holana opravdu nemohla mít potěšení.

5.2.3. Atraktivita vs. odpudivost.

V. Křivánek v úvodu své monografie píše, že „*Holan je básník tragického životního pocitu (...), ale zároveň i velkého soucitu se všemi bezbrannými, trpícími, zraňovanými a slabými, ale vnitřně čistými bytostmi.*“⁶⁴

To samo o sobě činí Holana málo atraktivním autorem v době velkého společenského napětí, rozmělněných hodnot, kdy se lidé soustředí hlavně na své vlastní problémy a vyhledávají spíše odlehčení a zábavu, tím spíše ve svém volném čase, pokud už jej věnují četbě. Ovšem mě tento rozměr Holanovy poezie naopak přitahuje, protože básníka sbližuje s křesťanskými hodnotami (v šestnácti letech jsem přijala křest), a ačkoli Holanův vztah k církvi a Bohu je problematický a během života se proměňoval, je mi sympatické, že mu tento rozměr lidské existence nikdy nebyl lhostejný. Proto se také často setkávám s tím, že některé básně (Rána z milosti, Na bleším trhu v Paříži, Prodavačka novin, Život atd.), které jiní většinou vnímají jako depresivní až odpudivé, vnímám řekněme shovívavěji nebo prostě jinak, poněvadž soucit a utrpení mají pro mě zvláštní, symbolický význam, a v křesťanské tradici jdou ruku v ruce s vykoupením, nadějí a láskou, takže je nevnímám tak negativně a nedistancuji se od nich.

---

⁶⁴ Křivánek, V.: *Vladimír Holan básník*. Praha, 2010, s. 17

Tato poloha Holanovy poezie se výrazně objevuje v **Příbězích**, o kterých jsem doposud nemluvila, přestože jsou pro mě čtenářsky neméně atraktivní. Úděl člověka je silně akcentován ve všech „příbězích“, ale já osobně preferuji První testament, a to hned z několika důvodů: už samotný syžet má velký potenciál – cesta, která vlastně znamená návrat (za láskou z mládí, do dětství), skladba jako celek mi připadá ze všech nejpestřejší co do využití jazykových, výrazových a kompozičních básnických prostředků, např. opakování a kontrast (při cestě tak *zavoněl kámen, potom sady*; při cestě zpět *trpkne kámen, trpknou sady*), retardace děje, kdy napjatě očekávám, kdy se hlavní (lyrický) hrdina setká s dávnou láskou, ale cesta k ní se zdá být nekonečná, protože se ve vlaku básník noří do vzpomínek a snů a když už dorazí na místo, zastaví se nejprve na hřbitově, a když konečně dorazí k domu své dávné lásky, neodváží se zaťukat na okno. Ačkoli (na rozdíl od Terezky Planetové) se nakonec odhodlá a setká se s ní, sen živěný vzpomínkami netrvá dlouho a básník v ruchu města opět vystřízliví.

Velmi na mě zapůsobil Holanův experiment s útržky skutečných rozhovorů, které zachycují realitu městského života. Tato metoda se mi zdá velmi originální (ačkoli dnes nejde o metodu ojedinělou, pokud se nemýlím, Holan byl první, kdo ji použil) a přesvědčivá, oživuje báseň a připadá mi dost nadčasová; připomíná mi cestu městskou hromadnou dopravou nebo procházku po Václavském náměstí, snad jen s tím rozdílem, že dnes by básník musel text prošpikovat více cizojazyčnými výrazy. Jazyková složka je dále oživená slangem (*tram* či *bus* – to se přeci říká až posledních pár let a Holan to napsal v roce 1940!, *courák*, *vajgly* atp.), a ani v této básni Holan nezklamal jako mistr metafory (*topinky ulic, přetírané česnekem davu, lehce čpí; nade mnou topol bez vítání, mi hodil ke hře ztřeštěné, rusavý lístek, lístek k stání...*) a novotvarů (Co všechno může být vynález *démonitu*, který zhmotňuje sílu dětského světa? Vznikl křížením slov *démon* a *dynamit*, nebo básník stvořil tento pojem dokonce podle Sokratova *daimonion*? V každém případě mají takové novotvary velký náboj). Až v Křivánkově publikaci jsem se dozvěděla, že některá slova, která jsem považovala do té doby za neologismy, jsou vlastně ruismy (samolet, boty – skorochody, vjazný atd.)

Skladba je mi sympatická také pro svoji zjevnou inspiraci v romantismu, což je můj oblíbený literární a hudební směr. Následuje ho jednak po formální stránce (napodobuje veršovanou lyrickoepickou povídku s rozpolceným hlavním hrdinou, typickou pro Máchu n. Barona), ale prozrazují jej i hororové prvky – a horor, toť má krevní skupina (na začátku *kráčivec jde alejí, jindy zas dolévá slzu očních svěc a navrací se do své hrobky; zdánlivě mrtví sebou hnuli a do župánku už se tulí, jinde zas básník vyslovuje přání ať aspoň chvíli žijí ti mrtví, smrtky chtěly notový záznam jdoucí s těly, umrlec zázvor kostí strouhá* atd.).

Někdy však Holan překračuje vábivou romantickou hororovost až k jakýmsi zvráceným apokalyptickým výjevům, které si žádají opravdu

otrlého čtenáře. Z tohoto důvodu je pro mě mezi Příběhy asi nejméně atraktivní Smrt si jde pro básníka, kde se třese les náletem mnišek, které *bily mne v tvář, plivaly do ní, kálely tam, pářily se tam, zapáchaly, šelestily, bylo jich na milióny, už nikdo, ani Bůh, by je nezničil...*(to už zavání skoro okultismem).

Co se týče **atraktivity Holanových sbírek**, své preference jsem naznačila již v kap. Moje preference esteticky valentních kvalit Holanovy poezie. V současné době vyhledávám pozdější sbírky, jimž dodává na síle a přesvědčivosti básníková válečná, ale zejména poválečná zkušenost, aby se spojila s velkým básnickým potenciálem, který daly tušit už rané sbírky, které však postrádaly – slovy J. Opelíka – „podsklepení konkrétnem“.

Pokud mám vyvolit podle mého nejzdařilejší sbírku jako celek, svébytné dílo, je to pro mě – jak naznačoval již výběr ukázek v kapitole Moje preference esteticky valentních kvalit – Bolest, a těsně v závěsu sbírky z období války a těsně po ní - Na postupu a Bez názvu.

Proč Bolest? Zejména pro mě nejvíc ze všech sbírek naplňuje aspekt niternosti a dynamičnosti reflexí, jež jsem vyzdvihla v kapitole Moje preference esteticky valentních kvalit Holanovy poezie a přiblížila na rozboru básně Je (kap. Konkretizace), jako celek na mě působí nejvíce koherentně, jednotlivé básně se navzájem doplňují a propojují, ale zároveň jsou tematicky různorodé, básníkův výraz už se mi zdá usazený a vyvážený, ale zároveň naléhavý (*Dítě! Jeskyně slov! Toužil jsi... Kéž! Proč?*), táže se, problematizuje (*Co je v tvém srdci? Jak nebýt? Jak tedy žít?*), ale zároveň dává odpovědi – a že Holan v této době už má co říct! (*Jen prostí lidé nehledají štěstí; Opravdu: přítomnost není jen přítomný čas!; Pyšný duch nemůže být duchem tragickým*). I metafory jsou průzračnější a jdou po myšlence (*To je ta chvíle, kdy jezero zamrzá od břehů, / ale člověk od srdce; To je ten čas, kdy podávají zeli s hněvem / a tele s nenávisí.*). Přestože ve sbírce rezonuje její název, líbí se mi, že Holan ještě má chuť psát (*horoucí odevzdanost do vůle poezie!* (b. Hory jdou, květy jdou), že nemá jen potřebu „se z něčeho vypsát“. Proto mu „odpouštím“ i patos, který obvykle v poezii příliš nevyhledávám. Poněvadž mou volbu ovlivnila preference reflexivity a protože si sbírka zaslouží hlubší rozbor, budu se jí blíže věnovat v kapitole Myšlenková blízkost versus nepřijatelnost, prozatím postačí, když ji zvolím jako celkově nejpřitažlivější.

I sbírky Na postupu a Bez názvu (zejména prvně zmíněná) obsahují spoustu zajímavých básní, obrazů a hlavně myšlenek, avšak oproti Bolesti mi připadají přeci jen o něco méně konzistentní, mám z nich pocit, jako by se básník ještě hledal.

To se týká hlavně sbírky Bez názvu, kde Holan uvažuje spíš vztahy a souvislosti mezi věcmi a jevy, než aby pronikal do jejich podstaty, básně na mě často působí spíše jako lekce z výrokové logiky (*Pluje-li život po proudu / a smrt proti proudu - / nemůžem poznat ústí. // Pluje-li život proti proudu / a*

smrt po proudu - / nemůžem poznat pramen.; I když snad předstihneme vědomí, zacláníme si vnuknutím...).

V konkurenci těchto sbírek je pro mě o něco méně atraktivní poslední čtveřice sbírek – Na sotnách, Asklépiovi kohouta, Předposlední a Sbohem (přestože, jak jsem již naznačila, druhá z nich má u mě zvláštní postavení, což je však dáno spíše aspekty jsoucími mimo sbírku samotnou).

Není to dáno ani tak tématem propojujícím sbírky – tedy očekáváním smrti (toto téma mi není vzdálené, o smrti přemýšlím často a nedělá mi problém o ní číst ani otevřeně hovořit; беру ji jako přirozenou součást života), spíše jde o to, *jak* Holan tuto životní etapu prožívá - šířavý strach, prázdnota a pocit opuštěnosti a prostupují od základu básně všech těchto sbírek.

Nejvýrazněji tento motiv cítím ve sbírce Na sotnách, kde se Holan „vyznává“ z víry „na Boha“, tedy nikoli „v Něj“ (*Bůh na nás hledí vyloupanýma očima (...)* *Bůh tápe vykradenými nebesy* (b. Dneska); *tam venku je více vesmíru než Boha* (b. Jsou); *Tak žárlí duch: svými skutky při nečinnosti Boha* (b. Tak žárlí); *Běda, byly to bolesti bez lásky k Němu* (b. Konec školního roku).

Ostatní sbírky v tomto smyslu už neznají tolik obžalobně, ale nicota a zoufalství nemizí, naopak, spíše ještě nenápadně sílí (Předposlední: *I samota je jednání...proč jednat?; Sebeničení! Ne z nenávisti k životu,/ ale z nenávisti k bytí...; Stesk s lítostí! A přece neodpustíš!*) a gradují v poslední sbírce, což je patrné už z názvů básní (Peklo, Pustá zeď, Proč žít, Nicota, Před sebevraždou, Úzkost atp.)

A tak přesto, že ani zde nemůžu básníkovi upřít hloubku myšlenek a dokonce se podle mě ještě prohlubuje niternost a přesvědčivost básní, mizí mnou preferovaná dynamičnost a v porovnání s předchozími sbírkami znějí poněkud monotématicky, poslední dvě navíc velmi odevzdaně a básněmi „průvaní“ beznadějí a smrtí, kterou to pro básníka končí.

U sbírek Na sotnách a Asklépiovi kohouta mi navíc vadí, že na můj vkus neúnosně vzrostl počet metafor utkaných z tělesně-pudové látky, vlastně celý fascinující Holanův svět imaginace jakoby se zde smrškl na obzor pohlaví, a to i transcendentální poloze (*I abstraktno má své pohlaví* (b. Nikdo, Na sotnách); *Pýcha ženy, ať nemá nebo sdílá, má vždycky ústa v pohlaví (...)* *slovo střežené a potom popřené vagínou smrti* (b. Pýcha ženy, Na sotnách); *I duše souloží.* (b. Jsou..., Na sotnách). Tento sexus bohužel ještě graduje v Asklépiovi kohouta (*Varlata dramatu, Předstojná žláza kohoutích zápasů před ženským pupkem. Ohanbí Helenin, ozářené požárem Tróje* (b. Nářek z Tróje, Asklépiovi kohouta); místy až k obscénnosti (*ceckatá, vytahaná oblaka s žilkami* (b. Lučavkou, Asklépiovi kohouta); *Povšechné cáry červánků jako košile ztrhané z měsíčkových kurev* (b. Stupra II, Asklépiovi kohouta); *psům je snadné močit do nich při slávě čubek* (b. Stále, AK).

Ženy

Lůna je dneska skrz naskrz,
a proto ze všech psů
začínají výt jen souchotiví chrti...
Vyjí a budou výt tak dlouho,
až se o tom doslechnou ženy,
které zkracují menstruaci...
A ony ji zkrátí, rozeklaně zkrátí,
jako srdce člověka při křivé přísaze...

Ačkoli jsem takové básně dříve přešla bez emocí, dnes je vnímám jako explozi hnusu, marnosti a opovržení, výkřik zoufalého pohlaví. Šokuje mě, že to napsal tentýž básník, který napsal něžnou báseň V zahradě (s. 24) nebo pokorně stydlivé milostné písně (s. 21), že mužou rány života člověku tak zatvrdit srdce. Cítím však odpor vůči básni, nikoli vůči básníkovi (k němu spíše cítím soucit), protože z něj nepochybně mluví neplodné zoufalství a prázdnota zřejmě způsobená dlouhotrvající samotou.

Holanův vztah k ženě se ovšem vyhrocuje už daleko dříve než v pozdních sbírkách. Nejsou mi příjemné básně, kde se básník pohybuje na ose panna – kurva, tedy kde chápe ženu v takových krajnostech a úzce jako nositelku pohlaví a rozkoše. Uráží mě takové hanlivé výrazy, metafory a přirovnání jako *nebyla jim cizí čára v ječmeni, čárky na pivním tácku, čára v ženě; smáli se mu už ve škole, prej jsi z dvouděravý, jdi si po svých, arciduplkurvo* (Zuzana v lázni); *nemyslíš, že Zuzanka je moc kundovrčná? Komu je dlužna moje vyprahlost, jeptišce nebo kurvě?* (Toskána) atd. Přestože za básníka „mluví postavy“, vynalézavost, s jakou o ženě v těchto básních mluví (třebaže to dříve nebo později „vyváží“ obrazem posvátné, čisté panny), svědčí o tom, že básníkův postoj k ženě je přinejmenším problematický, přestože je odborníky často „ospravedlňován“ a přičítán zájmu o *každý* tragický osud.

V Křivánkově publikaci jsem našla komentář spíše k prototypu ženy – panny, k opačnému pólu „ženství“ autor pouze na okraj podotýká, že *„role ženy jako bytosti pudové, svádějící muže a destruující jeho vůli (...) má zřejmě původ v tradičních náboženských výkladech biblických knih básníkovi dobře známých a byla jistě podpořena i dekadentní tradicí osudových žen.“*⁶⁵ Ovšem i když přijmu fakt, že básník se pohybuje v rovině symbolické, výběr právě těchto zdrojů a symbolů je signifikantní a něco vypovídá o básníkově chápání ženy, s nímž se nemůžu ztotožnit.

---

65 Křivánek, V.: Vladimír Holan básník. Praha, 2010, s. 132

Vedle těchto na mě poněkud trpce působí některé básně oslavující „matku“. Někde jsou tyto verše ještě dojemné (*Viděl jsi někdy svou starou matku/ ve chvíli, kdy ti odestýlá postel (...) její dech, pohyb její ruky i dlaně/ je tak láskyplný, že jako minulý hasí dosud požár v Persepoli/ a jako přítomný utišil už nějakou budoucí bouři/ na čínském nebo jiném dosud neznámém moři...*(b. Matka, Na postupu), ale někdy už na mě působí spíše jako nepřirozené zbožšťování nebo uctívání modly. Možná mi chybí básníková tragická životní zkušenost, možná mi skřípe v uších slovo „matka“, které jeho nositelce sice propůjčuje symbolický, někdy až mytický či heroický rozměr (*Matka! Jak jsi ji trápil (...) jako by za nás bojovala Máří Magdaléna (...) Matka! Myslili jsme, že se dožije devíti set třiceti let...políbení mateřská, která způsobila, že jsi nakonec klekal (...) jako slon, který přijme tu tíhu lásky...*(b. Návrat, Příběhy), ale na druhou stranu ji pro mě osobně zároveň zbavuje tepla a intimity, kterou cítím například u Seifertovy Maminky.

Asi **nejméně atraktivní** z celé Holanovy tvorby je pro mě politická poezie z doby těsně před válkou a po ní, ale to je dáno mým obecným postojem k tomuto typu poezie – úlohu básníka vidím jinde než ve světě intrik, manipulací a soutěže, přestože chápu, že básníka nemohly tehdejší události nezasáhnout a navzdory tomu, že Holan i v těchto verších „*zůstává zcela svůj v pohledu na tyto konkrétní jevy, ve schopnosti zcela nově a originálně vyklenout specifickými prostředky (...)*“⁶⁶

Ovšem abych neskončila tak pesimisticky, pohovořím ještě krátce o mém nejnovějším objevu – tím jsou Mozartiana.

Míním toto pozoruhodné dílo ještě nechat uležet než určím jeho místo v mém pomyslném žebříčku. Nesdílím sice Holanův obdiv k Mozartovi (jak už jsem zmínila, je mi bližší kontrastní hudební baroko nebo romantismus), ale básně mají zvláštní, univerzální kouzlo a silné gravitační pole. Chápu je jako hold nejen Mozartovi, ale vůbec lidské genialitě a hudbě.

Nemohla jsem si nevšimnout značného rozdílu v básnickově výrazu mezi před- a poválečnými Mozartiany. Mám ráda obojí, přestože každé z jiného důvodu. Raná Mozartiana se mi líbí proto, že jsou univerzálnější (Mozart je v nich oslo/a/vován jen nepřímo) a také proto, že ještě čerpají ze svěžesti a elánu lyrické tvorby třicátých let, o níž jsem mluvila již v kapitole 4.3. Na poválečných Mozartianech se mi zase líbí doslova prokomponovaný tvar básní i sbírky jako celku, vystavěný na principu hudebnosti (viz kap. 4.3).

Může se zdát, že v této kapitole jsem dala průchod spíše negativním emocím a postojům, ale je to věru jen proto, že bylo potřeba vyvážit doposud vesměs pozitivní až obdivný úhel pohledu z mé strany. Navzdory těmto vesměs emocionálním diskrepancím převládá - jak jsem již podotkla

---

66 Křivánek, V.: Vladimír Holan básník. Praha, 2010, s. 80

v kapitole Moje preference esteticky valentních kvalit – atraktivita vázaná na myšlenkové bohatství Holanova díla.

5.2.4. *Myšlenková blízkost vs. nepřijatelnost.*

Neuplynulo ani půl století od smrti Vladimíra Holana a přesto se doba změnila prakticky k nepoznání: žijeme v relativně svobodném světě, neohrožuje nás (alespoň ne bezprostředně) válečný stav, můžeme beze strachu z cenzury dávat najevo své názory, postoje, myšlenky (vzdělávací instituce přímo vychovávají mladé lidi k prosazování vlastních myšlenek a názorů, což je jistě dobře) , prakticky kdokoli může dnes vydat svoji vlastní knihu, v ní třeba otevřeně protestovat proti počínání vládní garnitury nebo polemizovat s názory hlavy státu, a pokud při tom takzvaně nepoškodí dobré jméno, žádný postih mu nehrozí (v opačném případě nanejvýš zaplatí pokutu), můžeme s kdekým přisednout ke stolu a vášnivě debatovat o politice, aniž bychom se báli, že druhý den ztratíme zaměstnání. Holanovy básně však vyrůstaly z docela jiného životního pocitu, ba přesně opačného.

Nebyla to ani tak válka, která dala básníkovi pocítit na vlastní kůži to, s čím se do té doby jen abstraktně identifikoval; pravý otřes prodělal paradoxně v letech poválečných, „*kdy se od soudobé české literatury očekávala výhradně radost z vítězství a opojení nastolenými zářnými společenskými perspektivami*“.⁶⁷ Jak však může oslavovat někdo z povinnosti a tím spíš ten, kdo byl prakticky ze dne na den (navíc oslaben nešťastnými událostmi v osobním životě) vyškrtnut z literárního, tedy i veřejného života?! Holanův příběh netřeba dál rozebírat, jeho osobní neštěstí se stalo veřejným tajemstvím, už z toho důvodu, že bylo nemožné, aby tento pocit nepřenesl do svých veršů (třebaže je směl publikovat až o mnoho let později); vnější nesvobodě se Holan bránil svobodou vnitřní, která je naštěstí nezczizitelná.

Otázka však zní, jestli míra této tragiky (*Strašno je žít, neboť nutno je zůstat/ v úděsné skutečnosti těchto let...* (b. Ubi nullus ordo, sed perpetuus horror, Bolest), sálající z básnickovy obzvláště pozdější tvorby, **může být pro dnešního (mladého) čtenáře, jehož životní situaci jsem popsala na začátku, přijatelná.** Můj názor je takový, že může, pokud právě vyrůstá ze zkušenosti, která je svým způsobem sdílená všemi lidmi za všech dob, a pokud je takto interpretována. Každý alespoň na chvíli zažil omezení svobody, nespravedlnost, křivdu. Jsou to momenty pro člověka natolik zásadní, že pokud se stanou denním chlebem, lze skutečně mluvit o tragédii. Intenzitu, se kterou Holan prožíval tehdejší, eufemisticky řečeno stísněnou

---

67 Opelík, J.: *Holanovské nápovědy*. Thyrus, 2004, s. 124

atmosféru, nevnímám jako projev nějaké přecitlivělosti, hysterii či teatrálnost, ale naopak jako přiměřenou (třebaže vzácnou) reakci vzhledem k rozsahu škod na lidských duších, kterých se tehdejší režim dopustil. Bylo by však krátkozraké chápat poezii osudných let jen jako protest proti jedné ideologii; tím spíš mohou tyto básně účinkovat i dnes, že reflektují lidskou svobodu jako obecnou hodnotu (*Za cenu života,/ chránil jsem svobodu, já toužil a žasl,/ a i když jsem snad mívával vidění bez zjevení,/ byl jsem tak věrný, že jsem se stal svědkem...* (b. Umírající básník, Bolest); *Víte, svoboda je vždycky rodná/ s dobrovolnou chudobou...* (Noc s Hamletem).

Zároveň však nelze říci, že by se **svoboda** u Holana vznášela ve vzduchoprázdnu pouze jako filosofická kategorie, stejně jako nezamrzala kolem vlastního, režimem dotčeného srdce; spíše **souvisela s básnickým zájmem o „člověka a jeho drama vůbec.“** To je další velké téma, avšak z mého pohledu o mnoho rozporuplnější a kontroverznější než „Holan a svoboda“. Z čeho pramení básníkův zájem o člověka? Proč je v Holanově pojetí život dramatem? V čem spatřuje rozdíl mezi člověkem a lidmi? Je Holanova poezie humánní nebo antihumánní; altruistická či misantropická? Sdílím básnickovy postoje? Odpověď není vůbec jednoduchá, poněvadž vstupují do hry kategorie člověk, lidé/lidstvo a lidskost, které se navzájem prolínají, avšak každá má svébytnou podobu, která navíc během Holanova života procházela vývojem.

Nejprve je potřeba udělat tlustou čáru mezi pojmy „člověk“ a „lidé“, resp. „lidstvo“: „*V Holanově pojetí vystupuje zřetelný rozdíl mezi člověkem a lidstvem: básník paradoxně spatřuje v hromadnosti lidí absenci člověka a lidskosti a mezilidské vztahy jsou poznamenány odosobněním, anonymitou, nelidskostí, sobectvím a z nich plynoucí samotou a nemožností lásky.*“

Slova V. Křivánka potvrzují rezolutní slova básníkovy v poslední (bilancující) sbírce: *Byl jsi mnohdy zadobře s člověkem,/ ale nikdy ne s lidmi* (b. Nikdy I., Sbohem?); *Mně lidstvo bylo nic,/ já žil jsem pro člověka* (b. Motto, Sbohem?). Můžu tedy rovnou vyloučit podezření z misantropie i antihumánnosti, protože **opovržení lidmi, respektive lidstvem, pramení paradoxně z lásky k člověku.** Jaký člověk však stojí ve středu básnickovy pozornosti? V jeho básních neožívají úspěšní, bohatí ani šťastní lidé; většinou si všímá „obyčejných“ a vesměs tragických lidských osudů, jeho (anti)hrdinové nevyhnutelně podléhají osudu-slepce, který „*zvlí zlou určuje slepé metrum*“ jejich žití.

Jediným ostrůvkem naděje – kresbami „šťastných povah“ v jinak vesměs tragicky požímané existenci člověka, jsou Rudoarmějci. Ti jsou sice také často vystaveni nepřízni osudu, ale čelí mu obvykle svojí spontaneitou, bezelstností, citovostí a přísloušnou ruskou bodrostí. Rudoarmějci – prostí hrdinové, jsou vlastně symbolem lidskosti, té, kterou Holan postrádal za války

(kdy potkával tolik „nelidí“), a po níž žíznil i později, v dobách, kdy „podávali zelí s hněvem a tele s nenávistí“.

Obě témata - **lidskost a svoboda** - se protínají nejzřetelněji právě v jedné z Rudoarmejských kreseb: (...) *udělil na křtu své ženě jméno Svoboda./ Neboť jde o ni, o její pravdu, o její nezištný prostor,/ kterým by kráčela lidskost, ne snad bez osudu a soužení,/ ale lidskost natolik milující,/ že tajemství ji nebude děsit...* Tato slova de facto shrnují základní teze básníkova filosofického arsenálu: svoboda je pro něj základním předpokladem opravdovosti a plnosti bytí, otevírá prostor pro lidskost, žití ne snad poklidné a jednoduché, ale takové, kterému bude vládnout ne strach, ale láska. Kondicionál prozrazuje, že básník si je vědom nemožnosti tuto vizi naplnit dokonale a zároveň touhu a úsilí se tomuto ideálu přibližovat. To jsou východiska natolik **univerzální a nadčasová**, že je nelze opustit v žádné, tedy ani v dnešní době.

Když uvážím, že toto poselství znělo u Holana naléhavě již v době války, kdy sám ještě nezakoušel útlak tak bezprostředně jako později, a když zohledním, že v tomto pro básníka relativně šťastném období, kdy ještě netrpěl bídou a samotou nebo společenskou vyřazeností, vznikaly dojemné Příběhy a jejich miniatury ve sbírce Na Postupu, docházím k závěru, že Holanova poezie vyrůstá ze skutečné humanity a nezištného soucitu s lidským údělem.

Úder z vnějšku měl však dalekosáhlé dopady: Holan – pozorovatel tragických lidských osudů se stal sám obětí lidské zlomoci, což otřásl jeho vírou v člověka (*Šelmy byly prablizoučko mírné./ Hmyz nerozbíral city./ Plachý, zdivočel jsem,/ až když jsem poznal člověka...*(b. Až když, Bolest); *Doufání v člověka, i když sebenaděšenější,/ uvrhlo mne nakonec/ pod moc jen a jen lidskou,/ a tedy v tu bez Boha...*(b. Test I, Bolest) a uvrhlo do spárů samoty (*Má samota je úděsná (...) Co bych dal za přítele!* (b. Slunce o hromnicích, Bolest) ; některé další následky můžeme jen domýšlet (*Probuzen tůkáním na okno,/ šel jsem se podívat, kdo tam je.(...) Když jsem si však chtěl potom zas lehnout, viděl jsem v pleskatých pokrývkách/ spáče: bylo to moje šílenství.* (b.Probuzen, Bolest)

Tyto verše už nelze vztáhnout na obecnou lidskou situaci – hovoří v nich Vladimír Holan ze svého nejhlubšího, poraněného nitra, dost možná pohybuující se místy na hranici vědomí. Jak se stavět k takovým básním? Lze s nimi vůbec polemizovat, hodnotit je? Já vnímám takové verše jako smutné svědectví člověka (a o člověku), na němž se podepsaly konkrétní rány tehdejšího režimu. Pochopitelně se nemohu ztotožnit s básníkovým úděsem nad tváří člověka, samoty nebo šílenství, ale mohu je docela jistě pochopit. Mohu pochopit i fakt, že tyto básně Holan později (v letech pro něj i celou společnost příznivějších) zařadil do svých sbírek – vždyť tyto pocity jej sbližují s mnohými, jež doteď jen pozoroval (*to je ten čas, kdy se svítí právě na duše,/ to je ten čas, kdy nelze milovat své vlastní neštěstí, neboť je všech*

tvých bližních...(b. Verše, Bolest); *Ty to víš Bože: jako radost i hoře je sdílné./ Vždyť ani ten, kdo je docela opuštěn/ lidmi, přízraky, zvířetem i věcmi,/ a kdo tedy hovoří sám se sebou,/ neříká to kvůli sobě!...* (b. Ty to víš, Bože!, Bolest) Padesátá léta tak byla těžkou zkouškou básnickovy humanity, v níž však nakonec obstál:

Miluj...
Nerovnost země, a tedy i nerovnost lidí
jen na kolenou ucítíš.
Miluj však obě a věru jen tím spíš,
že není lásek, že je jen jedna láska,
tak jako všechny kříže jsou jen jeden kříž.

Vnitřní zápas, pnutí mezi empirií a empatií však v Bolesti jen výjimečně vyústí v tak smířlivé, vyrovnané verše, většinou v nich bublají silné emoce („*Jak nebýt?*“ *ptal se mne dnes přítel,/ jak nebýt, aniž jsi ublížil/ matce, ženě dítěti?*“ (b. V krutém roce, Bolest); „*Co je v tvém srdci?*“ *zeptal se mne život./ Byla to otázka tak náhlá/ a tak bez výmluvy,/ že jsem chtěl říci: Nic!*“ (b. Ale čas, Bolest) , což dodává na jejich autentičnosti a dynamičnosti, pročež jsem vyvolila sbírku Bolest jako nejatraktivnější.

V této kapitole mám však rozhodnout, **které z Holanových tezí mi jsou bližší a které nemohu přijmout**. Nastínila jsem dva podstatné okruhy, které vnímám u Holana - filosofa jako nejsilnější, a které spolu úzce souvisí: člověk a svoboda. Jak jsem již naznačila, téma svobody je a bude stále aktuální. Intenzita Holanových veršů z let padesátých mi připomíná, jak obrovskou důležitost svoboda má, a to i tehdy, když se jí dostává (neboť pokud se něčeho dostává, přestává to být vzácné a opečovávané, čímž reálně hrozí nenápadný a postupný rozklad.) Svoboda je ohrožena neustále a neustále je třeba o ni pečovat a bojovat za ni, a fakt, že žijí v relativně svobodné společnosti, neznamená, že někde miliony lidí netrpí útlakem a neumírají v osobním nebo kolektivním boji za svobodu. Holanův soucit s druhými, zejména s těmi posledními, „neviditelnými“ existencemi, mi je rovněž blízký, přestože se lišíme ve svých motivacích: básník zřejmě brání člověka jako jednotlivce na protest proti kolektivistickým ideologiím, zatímco mě pohání křesťanská víra. V čem však nejsem, a snad ani nemohu být s básníkem zajedno – že lidský úděl determinuje utrpení, bída, hrůza...Tuto tezi mohu nanejvýš pochopit v kontextu básníkova trpitého období, ale nikoli ji přijmout, nebo se s ní dokonce ztotožnit. Dějí se hrůzy, a dít se budou. Ale život je dar!

5.2.5. Inspirativnost vs. neinspirativnost

Vedle originality a organičnosti (ústrojnosti, návaznosti, provázanosti) uvádí A. Haman inspirativnost jako jeden z rysů esteticky působivé tvořivé hodnoty. Síla Holanovy poezie se ukázala i v tomto ohledu, **inspirovala řadu literátů**, například básníky skupiny 42, Jiřího Šotolu, Ivana Diviše, Oldřicha Mikuláška. Martin Rudovský uvádí ve své práci desítky epigonů, převážně mužů, ale najdou se i následovnice mezi ženami, např. Věra Provazníková a Ludmila Kroužilová. Dodnes se k jeho odkazu hlásí např. básnířka a dramatička Kateřina Rudčenkova. Miroslav Červenka uvádí Holana jako jednu z vůdčích básnických autorit své doby: „*Jestliže přesto bylo v 40. a 50. letech napsáno snad nejvíc řádek volného verše za celé dosavadní dějiny českého básnictví, padá to na vrub nepovolovaných, odsuzovaných, pronásledovaných autorů, jmenovitě V. Holana, J. Koláře aj. Zahradníčka, a také skupiny surrealistických básníků.*“ **Také já jsem propadla mámení Holanovy poetiky** nejen jako čtenář, ale i ve svých drobných básnických pokusech. V nejstarších pokusech (sahajících řekněme do konce základní školní docházky) je kopírování Holanova rukopisu až příliš nápadné, přivlastňování formy bylo poněkud násilné:

Nad kávou s V. H.

Leden ponocuje.
vše rozboleno do oddenku
tudy sněžilo...
lůna ještě horná vadne do přístěnku
kde židle sedí básníka –
Říkáte, že *možná démoni* mohou proniknout zdmi,
možná že smrt opravdu vstupuje okny
sladíte?

– dvě tři kostky
je čas stavět...
(*nový lednový den*)

Tenkrát se mi líbil zejména způsob experimentování v raně lyrických sbírkách, např. užívání nepřechodných sloves jako tranzitiv, které tolik iritovalo Zdeňka Kalistu v dobové kritice, a která se vyskytuje hojně zejména ve Vanutí (*Mlčím vás jabloně!, ležím kříž odříkání* (b. Smrt umírajícího na sadě); *Tmu jednu ležíme* (b. Píseň Milenky). V pátém řádku jsem pomocí tohoto ozvláštnění chtěla vyjádřit pasivitu sedícího – tedy básníka. Přístěnek jako místnost bez oken nevhodná k obývání, k žití (i svit

lůny *do něj vadne*- zaniká, nemůže proniknout okny, tato místnost světlo pohlcuje) má vyjádřit básníkovu samotu a živoření. Oxymóron „Lůna ještě horká“ má vyjádřit, že noc teprve začala a káva (skrytá na rozhraní slov *horká* – *vadne*) je čerstvě nalita. Třetí a pátý řádek je inspirován „směrovými deformacemi“⁶⁸ rovněž hojně se vyskytujícími ve Vanutí (*Kam blednou a kam spí?*(b. Tuláci); *zda jedenkrát zahojíš se v mou ránu* (b. Zda jedenkrát); *v blaženost urouhán*(b. Jaro na Jestřebí). Šestý a sedmý řádek je vyjmut z básně *Mors ascendit per fenestras* ze sbírky *Na postupu*, který jsem do básně zakomponovala až později. Personifikace v prvním řádku a její jistá obměna v řádku čtvrtém už sice není výsada Holanova, ale často tento prostředek používá nejen v souvislosti s lůnou (*zapadá lůna v Shakespearovi/ a jen o to jí jde,/ jakými slovy/říci to poprvé* (b. Lůna, Na sotnách). Měsíc leden jsem si vybrala nejen proto, že je to nevlídný, mrazivý měsíc, ale také díky konfiguraci hlásek (*le-den po-noc-uje, od-den-ek, va-dne*), čímž jsem chtěla zvýraznit kontrast mezi dnem a nocí. Oddenek se mi „hodil“ nejen významově (bolest byla hluboká, až do kořene), ale i foneticky – chtěla jsem tím naznačit, že bolest pochází ode dne – neboť Holan byl „noční tvor“ a úsvit jako posel dne pro něj znamenal předzvěst něčeho zlého (*To je ta hodina,/ kdy ty, ještě živý, neunikneš/ ani tajným vchodem, ani pod jiným jménem...* (b. Úsvit I., Bolest); *Zpěv kohoutů...Úsvit otvírá otevřené dveře.../ Objevuje se v nich nikdy neodešlá melancholie,/ která podává jednu ruku vášni/ a druhou utrpení...*(b. Úsvit II., Bolest); úsvitem to pro Holana nezačíná, úsvitem to končí (*Noc s Hamletem, Tereška Planetová*) a rozedněním končí i moje řádky. A jak vlastně má básnička končit – dobře nebo špatně? Dvě tři kostky básníkovi asociují cihly, míní, že nastal čas stavět. Ale znamená to budování? Blýská se na lepší časy? Anebo se opět bude stavět Zed’...

Tato básnička byl vlastně takový pokus dostat do jedné básně „co nejvíc Holana“, což je z principu nešťastný záměr. Z toho důvodu také působí poněkud šroubovaně a je nutné ji celou brát jako zkratku (těžko si představit, že si někdo večer nalije horkou kávu a když si ji sladí, už je nad ránem). Se střední školou (tedy ve druhém stadiu „seznamování“) se můj zájem přesunul k pozdějším sbírkám, což se odrazilo i v mém psaní.

Velmi mě tenkrát zaujala po formální i obsahové stránce báseň „Je“ (cit. v kap. Konkretizace). Pokoušela jsem se opakovaně vymyslet další řádky tak, abych pokud možno nenarušila vnitřní řád básně. Nakonec mě napadlo zkusit vyjádřit podstatu a sílu Holanovy poezie, jak ji vnímám já, a to právě na dvou řádcích. Takto vypadá konečný tvar:

Je takový básník, osvěcený duchem,
že Betlémské světlo zažehlo už ve vodách Hérakleita.

---

68 Výraz pochází ze studie Michala Trunečky – *Deformace slovesných valencí v Holanově Vanutí*, in *Česká literatura* 48, 2000, č. 5, s. 484-501

Hérakleita a Betlémské světlo jsem si vybrala z toho důvodu, že zastupují antický mytický a křesťanský svět, které Holan do své poezie často promítá a propojuje je, a zároveň proto, že je spojuje oheň – živel, který podle mého nejvíce vystihuje Holanovu poezii, živel, který má ničivou sílu, vyjadřuje vnitřní neklid, ale dokáže i hrát a skýtá velkou energii, a který Hérakleitos považoval za pralátku. S tímto řeckým filosofem má Holan až nápadně mnoho věcí společných: Hérakleitos je někdy přezdíván jako „temný filosof“, neboť údajně jeho promluvám často lidé nerozuměli a vedl osamělý život. Jedním z jeho odkazů je učení o jednotě a síle protikladů, které paradoxně zajišťují na tomto světě jednotu (proto jsem také použila oxymóron „zažehnout ve vodách“). Herakleitos navíc údajně vznášel kritiky nad lidmi jako „množinou“ a z ní plynoucí povrchnost. Spojením „osvícený duchem“ jsem chtěla vyjádřit jednak moudrost, jednak (paradoxně) transcendentální rovinu jeho poezie, přičemž jsem chtěla zachovat návaznost na druhý řádek. Dnes už píši jen občas, odhodlání stát se básnířkou jsem odložila s aktovkou a sáčkem na přezůvky, ale když mě to přeci jen čas od času popadne, stopa Holanovy poetiky se otiskne:

Lekníný

Tak prudce první bývá smrt,
že kapkou láme leknínu
poupata v krčku.
A bývá v tom tak důsledná,
že jezeru vyschne hrdlo -
To se pak na tu spoušť nemůžou dívat mračna
a zaprší...

Co mě skutečně mrzí, že jsem neměla možnost se s básníkem setkat osobně. Co by asi říkal na dnešní dobu? Psal by básně i dnes? Jak by asi probíhal náš rozhovor?

.....

- V jedné své básni se sám tážete: *Chtěl bys být zase mlád? Chtěl bys žít všechno znova?* A protože odpovídáte nepřímou (z blízkých i podalekých stínů slyšeti je, jak ve vsi pobíjejí kostnici plechem), ptám se Vás: to, že by to už „nebylo ono“, Vás odrazuje, nebo láká?
- Myslíte, jestli bych chtěl žít znovu a jinak...
- Ano, třeba v dnešní době.
- Nechtěl...jedině skrze své dílo...jestli jste četla Noc s Hamletem, pak víte, že *všechno zde je zázračné jen jednou...*
- Život a zázrak...to mi k Vám moc nesedí...
- Já jsem žil tehdy, když jsem básnil...vzpomínáte? ...*horoucí odevzdanost do vůle poezie...* To byl pro mne opravdový život...ten smrtelný pro mne nic neznamenal.
- Přesto - kdybyste si měl vybrat dobu (vím, že to slovo nemáte rád) – žil byste raději dnes nebo tenkrát?
- Víte, že ani nevím...Mé básně měly jen zřídka dobové opratě...Vždycky budu trvat na tom, že lidský úděl je ve své podstatě tragický - za všech dob...a pokud mne tehdy trápilo, že *všechno je přisprostlé, že se rozorávají meze, že lámou kámen jenom na žaláře, a že už toho málo jest, než tento svět bude zničen, než se zničí*, pak bych to dnes tiskl tučně a ledacos bych připsal...
- Co třeba?
- Třeba to, že světu vládnou peníze, že nikdo za nic nenese odpovědnost, že každý hledí jen na svůj prospěch, nebo že se mladí lidé nedokážou obětovat nebo alespoň nadchnout pro velké věci...
- To se nedá popřít, ale myslím, že je to prostě daň za kýženou svobodu, která je na misce vah pořád níž...nemyslíte?
- Já jsem nikdy nedělal kompromisy...
- To si na Vás také velmi cením, ale zároveň si myslím, že život je o kompromisech...bez toho se opravdu nedá žít...
- Však jsem Vám také říkal, že smrtelný život mne nenaplňoval...Ale když jsem byl ve Vašem věku, snažil jsem se také na všem vidět to lepší...
- Počkejte, to jste psal zrovna Triumf smrti, že?
- Ano, ale o tom bych se nerad bavil, cením si spíše pozdějších prací...
- Neurazte se, ale trochu se mi protiví, když se řekne „hřích mládí“. Jako by to byla nějaká méněcenná životní etapa...když čtu v Bolesti, že *jinoch, i když trpící, neví, cože je bolest* a že *ho vábí voda ze studně, kdežto muž hledá pramen*, mám pocit, jako byste mládí trochu shazoval...Co je špatného na tom *opouštět známé pro neznámé*?
- Není to nic než poznání, k němuž jsem došel, když jsem z mládí vystoupil a ohlédl se...Ale nechtěl bych se Vás tím nijak dotknout...na mládí rád vzpomínám...a ještě radši na dětství!
- Vím, *čistota srdce, samozřejmost zázraku upřeného nám dospělým*...Proč jste potom nechal děti tak krutě umírat ve svých básních?!
- Jsem jen bezmocný pozorovatel. Jak jste se jistě také dočetla: *Smrt dětí...Nechápu...*
- Jenže ve Vaší poezii je smrti tolik, že už skoro ztrácí na závažnosti. Ano, je v ní víc smrti než života! Neobviňujte mě prosím předčasně, nemám na mysli slastný, lehkotážný, požitkářský život; radovánky, flámy, opojení...nejsem rozpustilá mladá dáma z hédonistického věku! Mít rád život není docela jistě hřích. Užívat si života také není hřích, pokud se tak neděje na úkor druhých. Ale vy jste viděl spíše demony než anděly, spíše smrt než život, spíše satana než Boha, spíše kurvu než

pannu...Já Vám to nezazlívám a jak jste sám napsal, proč byste *se měl omlouvat kterémukoli ze smrtelníků*? Ale proč jste byl tak přísný k sobě (*List nemusí tě, Bože prosit o nic,/ dal jsi mu růst a on to nepokazil.// Ale já...*(b. Poslední, Strach) ; *Pomyslíš-li však, že tvoje verše/ působily na jiné duše zhoubně/ (...) pak běda ti!* (b. Básník, Bolest) i k ostatním (*Bývá to už jen jeden kříž s Pánem Kristem,/ neboť ty dva lotry po Jeho stranách/ zastanou kteříkoli dva z nás...*(b. Za noci, Bolest); *Jsme zlí...Byli bychom tak zlí,/ kdybychom byli beze svědků?* (b. Krása bez radosti, Bolest)?

- Asi proto, že jsem poznal život z té temnější stránky; z té jediné - skutečné...Napadá mne, proč vlastně čtete moje básně, když je vám můj životní pocit tak vzdálený?
  - Ano, je to paradoxní... Třebaže s Vámi mnohdy nesouhlasím, nutíte mě se nad vším zamýšlet (Vaše básně mě dráždí!), jste ve svých úvahách poctivý a přesný, nezajídá se Vám mluvit i o věcech tabuizovaných a své vidění života (*Hřbitovní kaple, viděná přes zahradní zeď,/ na které kočka žere slavíka- / takové bylo také mé vidění života.* (b. Ti druzí, Bolest) mi nevnučujete...Rozhořčení, děs, lítost cloumá s duchem stejně jako radost, úžas, blaženost, a bylo-li mi dáno poznat život z té lepší stránky (a on ji má!), pak není divu, že v umění vyhledávám protipól...hlavně když je duch v pohybu, hlavně když není lhostejný, hlavně když nelenoš!
- ... Zeptám se Vás ještě než *se vrátíte*: psal byste básně i dnes, a když, tak o čem?
- Nedokážu si představit, čemu jinému bych zasvětil svůj život, nežli poezii. Psal bych nejspíš o člověku, ztraceném v materialisticko-hédonistickém zajetí, proklel bych mělkost prožívání, povrchnost, vlažnost a pohodlnost (Neberte si to osobně, jak víte, mluvím obecně)...Básník dnes však nic neznamena, jeho zbraň není z tohoto světa, proto se mu nemůže účinně bránit.
- ...Stejně však povolává anděly i demony, a rve se za pravdu do roztrhání duše...

6. Závěr

Výsledkem této práce měla být racionálně strukturovaná reflexe autentického zážitku z četby Holanovy poezie. Z toho důvodu bylo třeba nejprve proniknout do problematiky zážitkové četby, seznámit se s dostupnou odbornou literaturou vztahující se k básníkovi a jeho tvorbě, a dosažené poznatky konfrontovat s vlastní čtenářskou zkušeností.

V oblasti zážitkové četby a její recepce pro mne bylo překvapivým zjištěním, že jde o dosud poněkud opomíjenou sféru literární vědy, o čemž vypovídá jednak mizivé množství odborné literatury vztahující se k tématu, jednak fakt, že nejpodrobnější dílo a zřejmě jediná hlubinná sondáž, zabývající se touto problematikou, byla zveřejněna již téměř před stoletím, přičemž čtenářský zážitek je zde charakterizován „pouze“ jako jistá forma estetického zážitku, tedy nikoli jako svébytný fenomén. Naopak mne nepřekvapilo, že výzkum současného čtenářství uskutečněný v roce 2007 prokázal, že čeští čtenáři preferují spíše zábavnou či relaxační četbu a estetický zážitek vyhledává u literatury jen každý dvanáctý respondent.

S opačným extrémem oproti předchozí teoretické oblasti jsem se potýkala v případě odborné literatury vztahující se k Vladimíru Holanovi. Pro tuto práci však nebylo nutné nastudovat stovky těchto publikací; výrazným přínosem pro mě byla nejnovější monografie Vladimíra Křivánka „Vladimír Holan básník“, která mi poskytla nejen přehledný obraz o básníkově životě a dílu, ale také široký rozhled po seriózních autorech a jejich pracích zabývajících se Holanovým básnickým dílem. Potěšilo mne, že také čtenáři -badatelé přiznávají, že nad Holanovými básněmi často tápou a zápolí s temnými či nedourčenými místy. Zajímavé závěry přinesla kapitola Hledisko srozumitelnosti, v níž se dostalo na povrch, že nesrozumitelnost, pro kterou byl básník odsuzován zejména čtenáři-současníky, byla vlastně neporozuměním daným nedostatkem odstupu vůči odvážné a razantní „nové vlně“ v české poezii.

Tímto jsem vyčerpala čistě teoretický úvod týkající se zážitkové četby a Holanovy poezie nazírané čtenáři-badateli. Druhá – „praktická“ část bakalářské práce, mapující mou osobní zkušenost s Holanem pro mě byla překvapivě mnohem náročnější, než ta předchozí, v níž jsem se mohla pevně opřít o odbornou literaturu. Sice také zde jsem vycházela z obecných poznatků a odborné literatury (např. čtenářských biografií Š. Klumparové, typologií čtenáře podle různých teoretiků či „škol“, idey vícevrstevnosti literárního díla podle R. Ingardena atp.), ovšem primárním úkolem bylo ujasnit si své čtenářské preference, zorientovat se v dosavadním empirickém poznání na poli četby (obzvláště ve spojitosti s Holanem) a kriticky je zhodnotit, ujasnit si své postoje a motivace (proč čtu právě Holana), uvidět

sebe „shora“ jako empirického čtenáře jeho básní. Metodicky vzato šlo o jakousi introspekci, jejímž výsledkem měl být ucelený čtenářský zážitek.

Z porovnání empirického a modelového čtenáře vyplynulo, že s modelovým čtenářem mám společné řekněme osobnostní předpoklady, jako například zájem o „nepraktické“ meditování, empatii, cit pro jazyk a slabost pro poezii. Naopak mi „chybí“ trpitelná zkušenost a hlubší vědomosti z různých oborů, místy se střetává mužský a ženský princip nebo dochází k ideovým rozporům (např. v oblasti náboženství). Tyto diskrepance jsem podrobněji rozebrala skrze dichotomie v závěrečné části bakalářské práce.

Ze své čtenářské biografie bych vyzdvihla několik významných bodů: ačkoli jsem (skrze písňovou tvorbu slýchanou doma) „přičichla“ k poezii již jako malé dítě, uvědomila jsem si, že za zásadní obrat vděčím svému učiteli ze základní školy, který mě zasvětil do „velkého“ světa poezie a mezi jinými mě seznámil také s Vladimírem Holanem. Dalším mezníkem byl nástup na střední školu, kde jsem naplno rozvinula své čtenářství díky veřejným knihovnám, literárním besedám a hodinám literatury, kterou na základní škole „převálcovala“ mluvnice. Zajímavým momentem byla příprava na přijímací zkoušky na žurnalistiku, kdy jsem nakrátko úplně přerušila styk s poezií, již vystřídal čtení „praktičtějšího“ publicistického stylu.

Před výpravou napříč Holanovou tvorbou ke konkrétním dílům bylo ještě nutno pojmenovat obecné kvality, které uspokojují mé osobní estetické potřeby, a konfrontovat je s kvalitami, jež na Holanově básnickém díle vyzdvihují čtenáři-odborníci. Odchytky byly minimální: také já oceňuji (od prvního setkání) u básníka zejména kontemplační aspekt, přičemž navrhuji jako hlavní rysy niternost a dynamičnost, dále s tím související jazykové bohatství, přičemž jsem zaznamenala jistý posun v mých preferencích od bujné, košaté obraznosti a jazykového experimentování ke kondenzovanějšímu výrazu a skrytější jazykové aktualizaci. Zaznamenala jsem, že ke mně osobně ještě promlouvá básníkův smysl a cit pro hudbu, který se nepochybně promítl do jeho veršů, ačkoli bývá v odborných kruzích přehlšován výše zmíněnými hodnotami, zřejmě také proto, že jde spíše o věc subjektivního vnímání.

Již z této kapitoly bylo zřejmé, že „mí koně jsou ustájeni“ ve válečném a poválečném období, přestože jsem v závěru další kapitoly zdůraznila (a doložila na výběru a analýze konkrétních ukázek), že nejsem vyhraněným fanouškem jedné konkrétní sbírky, tématu či formy a prakticky v každé tvůrčí poloze nacházím u Holana něco, co mě zaujme.

Nyní bylo lze „pustit se na širé moře“ jménem Holanova poezie zcela sama.

V kapitole První zběžné sv. postupné poučenější čtení jsem dospěla k závěru, že při zpracovávání této práce jsem vlastně došla třetího stupně poznání: po prvním – čistě emocionálním, přes poučenější (středoškolská

studia) až k „zasvěcenosti“. Na základě vlastní zkušenosti jsem pak vyjádřila domněnku, že dětský čtenář, prost předsudků a nepoznamenán školními interpretacemi, má velkou výhodu při navazování a budování vztahu s literaturou, která je obecně deklarována jako náročná, složitá, ne-li elitní, což řadu čtenářů odradí. Brzké (třebaže možná „předčasné“) navázání kontaktu s Holanem se ukázalo jako pozitivní v tom smyslu, že jsem se naučila překonávat obtíže a vnímat to jako přínos, nikoli jako bariéru.

Navazující kapitola Snazší vs. obtížnější tento moment rozpracovává podrobněji. Také zde bylo nutné vytvořit jakousi hierarchii obtížnosti: jako nejmenší „překážku“ jsem vyhodnotila objasňování významu slov či slovních spojení, což překonávám zejména pomocí Slovníku spisovného jazyka českého (on-line), o něco obtížnější je pro mě odhalování kontextu či konotací, které se na slova vážou (což obvykle vede k neporozumění většímu celku, např. sentenci, metafoře či celé básni), a konečně nejnesnadnější jsou pro mě skryté a obtížně dešifrovatelné vazby a vztahy mezi slovy, ostrůvky slov nebo – jak ukázala Noc s Hamletem – kontinuum celého díla. I tato kapitola však potvrdila, že mě tyto okamžiky nijak neodrazují či nefrustrují, že je buď vnímám jako výzvu nebo (pokud je míra obtížnosti vyšší) dílo odložím na neurčito; zkrátka že si ponechávám právo nevědět/neporozumět.

Ačkoli jsem se bála, že budu svůj básnický vzor nekriticky šetřit, podařilo se mi nakonec nekompromisně zaujmout také odmítavá stanoviska, a to v posledních třech kapitolách.

První z nich sledovala míru atraktivity. Nejprve jsem se zaměřila na Příběhy, jelikož do té doby nedostaly v mé práci prostor, ačkoli – jak jsem zmínila v úvodu kapitoly – patří mezi mé „srdeční záležitosti“. Na pro mě nejatraktivnějším z nich – Prvním testamentu – jsem mimo jiné vystihla obecnější tvůrčí postupy, které mě na Holanovi přitahují: odvaha k experimentování, pestré využití jazykových, výrazových a kompozičních básnických prostředků, zařazení hororových prvků, ohlašujících zjevnou inspiraci v mně blízkém romantismu. Zároveň jsem vyvolila nejméně atraktivní dílo z této lyrickoepické rodiny, a sice Smrt si jde pro básníka pro obscénnost výjevů a celkově „červivé“ ladění. Také stěžejní lyrické sbírky jsem podrobila kritickému hodnocení. Ačkoli rozhodování nebylo tak snadné, jak jsem očekávala, nakonec se mi podařilo vytvořit jakýsi žebříček oblíbenosti. Nejvýše si v něm stojí (zřejmě nejvíce citovaná) sbírka Bolest, jelikož nejlépe naplňuje kvality, které jsem vyzdvihla v kap. 4.3., a zároveň na mě působí jako celek nejsevěřeněji. Nepatrně níž se nachází sbírky Bez názvu a Na postupu, jelikož ve mně vzbuzují dojem, že se zde básník ještě „hledá“ a jeho výraz není tak usazený jako v Bolesti. Na opačné straně žebříčku se ocitla čtveřice pozdních sbírek (mezi nimiž jsem neshledala výraznější rozdíly), poněvadž jimi prostupuje širavý strach, prázdnota a pocit

opuštěnosti a zmaru, které mladému člověku z dnešní doby mohou být sotva blízké.

Pohled mladého člověka z dnešní doby pak zcela ovládl následující, stěžejní kapitolu Myšlenková blízkost vs. nepřijatelnost, neboť se ukázalo, že mé postoje či názory v zásadních otázkách nejsou až tak výlučně osobní. Dospěla jsem k názoru, že problémy, které básník akcentuje, jsou natolik nadčasové, že vůči nim nemůže být lhostejný čtenář z jakékoli doby. Postavení člověka ve společnosti, smysl jeho existence a boj za lidskou i tvůrčí svobodu jsou témata stále aktuální, bez ohledu na to, zda společnost zrovna čelí či nikoli přímému útlaku. Důrazně jsem se však musela vymezit vůči básníkovu přesvědčení, že lidský úděl determinuje utrpení, bída, hrůza. Jaký podíl na této neshodě má vliv doby, věku či osobnostních předpokladů, lze těžko vyměřit. Podstatné pro mne však je (což jsem definitivně shrnula v epilogu), že ačkoli se nemohu s básníkovými postoji vždy ztotožnit, jeho životní filosofie „nežije sama ze sebe a pro sebe“, je založena na autentické (bolestivé) životní zkušenosti a básník se jí (až na výjimky) nepoddával, nýbrž se snažil bránit se nejlépe, jak dovedl – tedy poezií.

Koneckonců také díky tomuto vnitřnímu zápasu s trpěnou realitou se zrodily tak silné verše, že uchvátily tolik pokračovatelů, jako málokterá česká tvorba. Díky kapitole Inspirativnost vs. neinspirativnost jsem se dozvěděla, že dodnes se k Holanovu odkazu hlásí někteří tvůrci, což jen potvrzuje fakt, že Holanova poezie je stále „živá“.

Dalším důkazem budiž má bakalářská práce, která doufám přispěje k hlubšímu poznání problematiky čtenářství současné generace i čtenářství vůbec, popřípadě poslouží milovníkům Vladimíra Holana či badatelům básníkovu odkazu jako „pohled odjinud“. Pro mne osobně byla práce velmi přínosná, ujasnila jsem si své priority a postoje, seznámila jsem se s dosud nepoznanými díly mého oblíbeného autora a získala jsem nemalý přehled díky nastudované literatuře, jež mohu zúročit i v jiných oblastech.

Seznam literatury:

Prameny:

- Holan, V.: SPISY I, Jeskyně slov. Praha, Litomyšl: Paseka, 1999
- Holan, V.: SPISY II, Ale je hudba. Praha, Litomyšl: Paseka, 2000
- Holan, V.: SPISY III, Lamento. Praha, Litomyšl: Paseka, 2000
- Holan, V.: SPISY IV, Na celé ticho. Praha, Litomyšl: Paseka, 2004
- Holan, V.: SPISY V, Propast propasti, Praha, Litomyšl: Paseka, 2001
- Holan, V.: SPISY VII, Příběhy. Praha, Litomyšl: Paseka, 2002
- Holan, V.: SPISY VIII, Nokturnál. Praha, Litomyšl: Paseka, 2003

Sekundární literatura:

- Bílek, P.: 175 autorů. Čeští prozaici, básníci a literární kritici publikující v 70. letech v nakladatelství Československý spisovatel. Praha: Československý spisovatel, 1982
- Blahynka, M. a kol.: Čeští spisovatelé 20. století. Slovníková příručka. Praha: Československý spisovatel, 1985
- Blažíček, P.: Sebeuvědomění poezie. Praha: Ursus, 1991
- Brabec, J. a kol.: Jak číst poezii. Praha: Československý spisovatel, 1969
- Červenka, M. a kol.: Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2005
- Červenka, M.: Styl a význam. Praha, 1991
- Červenka, M.: Dějiny českého volného verše. Brno: Host, 2001
- Červenka, M. a kol.: Pohledy zblízka: zvuk, význam, obraz. Poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2002
- Eco, U.: O literatuře. Praha: Argo, 2004
- Haman, A.: Česká literatura po roce 1945 z ptáčích perspektiv. Praha: Fortuna, 1990
- Haman, A.: Literatura z pohledu čtenářů. Praha, 1991
- Hodnoty a hranice. Sborník příspěvků z III. Kongresu světové literárněvědné bohemistiky, sv. 2. Praha, 2006
- Ingarden, R.: O poznávání literárního díla. Praha, 1967
- Ingarden, R.: Umělecké dílo literární. Praha: Odeon, 1989

- Justl, V.: Úderem tepny. Praha, 1986
- Kožmín, Z., Trávníček, J.: Česká poezie od 40. let do současnosti. Brno, 1994
- Kožmín, Z.: Interpretace básní. Brno, 2005
- Křivánek, V.: Vladimír Holan básník. Praha, 2010
- Křivánek, V.: Kolik příležitostí má báseň. Brno, 2007
- Křivánek, V.: Býti básníkem v Čechách. Praha, 1999
- Kunc, J.: Slovník soudobých českých spisovatelů. Praha: Orbis, 1945
- Macháček, M.: 50 českých autorů posledních 50. let. Praha: Československý spisovatel, 1969
- Novák, A.: Přehledné dějiny literatury české. Praha: Atlantis, 1995
- Opelík, J.: Holanovské nápovědy. Thyrsus, 2004
- Pavelka, J.: Hledání místa v dějinách. Válka a česká poezie 20. století. Praha, 1983
- Peterka, J.: Teorie literatury pro učitele, Praha, 2007
- Sýs, K.: Básník a spol. Praha, 1981
- Trávníček, J. : Čteme?. Brno, 2008

Resumé:

Bakalářská práce se zabývá problematikou čtenářského zážitku se zaměřením na konkrétní zážitek z četby poezie Vladimíra Holana. V teoretické části sleduje dva aspekty: (1) čtenářský zážitek od obecného vymezení pojmu v literární vědě k jeho působení v praxi a (2) poezii Vladimíra Holana očima čtenářů – badatelů. V praktické části autorka nejprve vymezuje vlastní čtenářské preference, konfrontuje sebe jakožto empirického čtenáře s modelovým čtenářem Holanovy poezie, a mapuje dosavadní čtenářskou zkušenost s poezií V. Holana, aby v závěru práce zachytila autentický zážitek z četby jeho básní. Práce obsahuje též individuální rozbor konkrétních básní od V. Holana. Tato práce by mohla přispět ke konkrétnějšímu, analytičtějšímu poznání problematiky čtenářství současné generace i čtenářství vůbec.

Summary :

The bachelor thesis deals with the issue of the reader's experience with a particular focus on the experience of reading poetry of Vladimír Holan. There are two aspects in the theoretical part: (1) reading experience from the general definition of a term in the literary science to the practice use and (2) Vladimír Holan poetry through the eyes of readers – researchers.

Author first defines the reader's own preference in the practical part. She confronts herself as the reader with an empirical view with the exemplar reader of Holan poetry and describes existing experience of reading V. Holan poems, She captured the authentic experience of reading his poetry in the conclusion.

The work also includes individual analysis of the particular poems by V. Holan. This thesis could help to a more specific and more analytic knowledge of reading issue of the today's generation and reading in generic.

Klíčová slova / Keywords:

Čtenářský zážitek / Experience of reading

Čtenářství / Readership

Empirický čtenář / Empiric reader

Modelový čtenář/ Exemplar reader

Poezie / Poetry

Vladimír Holan / Vladimir Holan